

Oral History Kosovo

INTERVJU SA NADŽIJE BUĆINCA

Priština | Data: 12. i 14. jun. 2013

Trajanje: 67 minuta

Prisutni ljudi:

1. Nadžije Bućinca (Govornica)
2. Anita Prapaštica (Intervjuerka)
3. Emine Beriša (Intervjuerka)
4. Donjeta Beriša (kamermarka)

Transkriptno označavanja simbola neverbalne komunikacije:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuirana objašnjava nešto koristeći geste.

Druge transkriptne konvencije:

[] - za bolje razumijevanje teksta

Emine Beriša: Gdo Nadžije, možete li nam reći nešto o vašem detinjstvu?

Nadžije Bućinca: Moje detinjstvo je bilo prelepo od samog rođenja pa sve do vremena izbijanja Drugog svetskog rata. Rođena sam u Ulcinju, 15. aprila 1935. godine, od oca Hodo, Hodo Beg Ulćini, moj otac, i Meleće Lazoja, moja majka. Dok nije počeo rat, moja porodica je bila veoma srećna, normalna porodica, bila sam okružena ljubavlju i maksimalnom roditeljskom pažnjom. S obzirom da smo bili među onim porodicama koje su ekonomski bile dobrostojeće, bili smo bogati, mojoj braći, mojim sestrama i meni, ništa nije nedostajalo. Ali sa izbijanjem Drugog svetskog rata, što je predstavljalo potpuni raspad, i nazivao se svetskim raspadom, i moja porodica je upala u nevolju. I ne samo moja porodica, već sve porodice koje su bile dobrostojeće, sve su bile uništene.

Na taj način je moja porodica bila uništena, jer su se novi sistemi i ideologije gradile. Od jednog demokratskog sistema, koji smo tada mogli zvati stvarno demokratskim, prešli smo u totalitarni sistem, mislim, komunistički sistem. Mi nismo pripadali tom sistemu, jer smo se ponašali veoma demokratski, bili smo posvećeni, moja porodica je bila posvećena nacionalnom slučaju, i postojao je trenutak i klima u kojoj smo mi kao nacija uvideli mnoga prava u demokratskom okruženju. Sve je to poremećeno dolaskom komunističkog sistema.

Tako da je moja porodica veoma patila, bila je traumatizovana, iskusila je drastične ekonomske gubitke, jer smo bili opljačkani od strane sistema, i morali smo da bežimo, i da napustimo zemlju i da tražimo krov nad glavom, jer smo pripadali drugoj republici, nažalost, morali smo da tragamo za krovom za koji smo mislili da imamo do tad u našoj otadžbini Albaniji. Bili smo iznenađeni, jer je čak i u Albaniji postojao totalitarni sistem koji je predvodio Enver Hodža, i nismo bili dobrodošli tamo. Ideološki smo bili nepoželjni, jer mi nismo pratili tu liniju, tako da smo morali ilegalno da odemo u Tiranu za duže vreme. Nismo mogli da koristimo ime Alebegu,¹ jer oni nisu prihvatili bilo kakav društveni status ili kastu, jer su eliminisali klase. Kako god, to je bila jedna umišljena eliminacija, jer klase nisu prestale da postoje.

Ostali smo anonimni kao porodica u Tirani. Tako je moj otac izbegao crnogorski komunistički režim, jer mi smo imali dva neprijatelja, ideologiju, ali takođe i naciju, imali smo Crnogorce koji nisu prihvatili naše aktivnosti za [albanski] nacionalni slučaj, i naš život kao manjine u Crnoj Gori, ne manjine u Ulcinju, nego manjine unutar Republike Crne Gore. Na ovaj način mi smo se nalazili između dve vatre, i mi smo uglavnom

¹ Beg (veliki) ili bey, je Otomanski provincijalni rukovodilac, ali takođe i kada se priključi prezimenu znači neku vrstu uvaženog naziva.

živeli ilegalno i tamo. Kako god, državna [albanska] tajna služba je radila isto kao i ona u Crnoj Gori, jer su imali istu ideologiju, i tako su saznali gde smo živeli. Moj otac je bio u “kućnom pritvoru” i niko nije znao za njega, jer su moj otac i moj stric bili poznati kao Kafabeg Ulćini i Hodobeg Ulćini, moj stric je čak bio i učesnik u Drugoj ligi Prizrena.² Bili smo traženi kao porodica, i moj otac i moj stric kao aktivisti. Oni su nas pronašli, pretražili su našu kuću, i uhapsili su mog oca pred našim očima. To je bila najstrašnija stvar, ja nisam razumela šta se dešava, bila sam tada u osnovnoj školi. Kako god, znala sam da će se nešto neugodno desiti pre ili kasnije.

Nakon hapšenja mog oca u Tirani, rekli su, “Bićete deportovani u Jugoslaviju.” Onda su spomenuli Crnu Goru, misliće na to, da moramo da idemo jer nismo albanski građani, nego pripadamo Crnoj Gori. Tako da su nas poslali u Ulcinj, i kada smo se vratili osećali smo se kao da smo u vučjim ustima, vratili smo se. Bili smo anonimni i živeli smo izolovano čak i u Ulcinju, jer su se svi plašili ovog sistema i od Albanaca, i za Albance ovo je bio veoma neprijatan period jer su oni pripadali drugoj naciji, drugoj veri, koja je neprihvatljiva za Crnu Goru, tako da se svaki pokušaj da pokažemo naš identitet osuđivao i kažnjavao.

Tako da sam ja završila osnovnu školu u Tirani, i došlo je vreme da idem u srednju školu, u bilo je iznenađenje da tokom 1948. godine, nakon što je moj otac deportovan u zatvor u Podgorici, bio je osuđen kao nacionalista jer je razvio zastavu u crkvi... Jer mi smo bili veoma tolerantni, ali on je razvio albansku zastavu u katoličkoj crkvi, i zbog te akcije, zbog akcija mog oca, ali i zbog toga što je Albanac, i zato što se borio za sebe i za svoj nacionalni identitet. Tako je on bio osuđen i ubijen u Podgorici. Ovo je bio veliki gubitak za moju majku, za moju porodicu, i za sve druge koji su pripadali mojoj porodici. Tako smo bili veoma izolovani, i sve što smo imali u životu bilo je uništeno, svi posedi su bili oduzeti i uništeni do maksimuma.

Moja majka je sačuvala njen nakit, tako smo dugo vremena živeli od tog nakita, i naši stričevi su bili dobrostojeći. Oni bi nam donosili hranu, kako bismo preživeli ovu situaciju. Tako da, odrasli smo uz teške traume. Ona koja je najviše propatila je moja starija sestra, jer je ona imala 18 godina, moj brat je bio malo mlađi od nje. Drugi brat je ostao u Albaniji, jer je bio tražen [u Crnoj Gori] i imao je 19 godina, hteli su i njega da ubiju. On je ostao ilegalno u Albaniji sve do 2005. godine, kada je umro u 81. godini. Nismo imali nikakav kontakt sa njim 40 godina dok se granice nisu otvorile.

Tako da, ceo ovaj život je bio tužan. Kako god, kada je moj otac otišao u... Bili smo prisutni na njegovom suđenju, kao malo dete ja sam se provukla krišom, nisam znala šta oni govore, nisam znala dovoljno srpski jezik. Ali sećam se njegovog suđenja, rekli su, “Pravac, streljanje,” [naredba za pucnjavu], to je značilo da je suđenje, ili da je sudijina odluka bila da ga ubiju. Tako sam ja otišla, i rekla vesti mojoj majci, ona je, za razliku od mene, razumela jezik, i stariji od mene su razumeli šta je to značilo. Ona se veoma uznemirila, i imala je pravo da se pozdravi sa mojim ocem sa razdaljine, i moj otac joj je poslao poruku. Tako je on rekao, “Nemoj da se uznemiravaš,” i nastavio je, “Molim te, sada su deca u tvojim rukama, molim te, obrazuj moju

² Druga liga Prizrena je osnovana 1943. godine. Cilj je bio da se zaštiti ujedinjenje albanski naseljenih područja, koje se desilo tokom italijanske i nemačke okupacije tokom Drugog svetskog rata. Na Kosovu, tokom 1944. Liga je bila odgovorna dobrim delom za proterivanje hiljade Srba.

decu i orijentiši ih ka Kosovu.” 1948. godine, granice su bile potpuno zatvorene, i mi smo bili zaključani i izolovani od naše domovine. “Obrazuj ih i orijentiši ih ka Kosovu, jer naša domovina sada mora biti Kosovo.”

Majka je održala svoje obećanje, uprkos činjenici da je bila kao i sve druge majke u to vreme, imala je neko obrazovanje iz madresa,³ takozvano obrazovanje, to je bilo religiozno obrazovanje. Ona je zapamtila ove reči dobro, i obrazovala je sve nas. To je bila naša dužnost, bilo nas je četvoro, pored brata koji je ostao u Tirani, najstariji brat, svo četvoro smo bili okrenuti ka obrazovanju. Moja starija sestra koja je završila Školu Normale⁴ u Tirani, dok sam ja završila osnovnu školu, i ona se vratila jer su je deportovali u Crnu Goru, gde je postala učiteljica i usmeravala je nas.

Kao najstarija, moja sestra je nastavila dužnost moje majke, pod usmeravanjem moje majke, da mi moramo da budemo obrazovani. Kako da se obrazujemo kada nismo govorili srpsko-hrvatski jezik! Iako smo mi bili među... 85 odsto Albanaca je bilo u Crnoj Gori, i bili smo bliski jedni sa drugima, granice sa Albanijom su uvek bile otvorene, ali mi nismo znali. Bili smo mladi, sve je albansko u tom periodu vladavine demokratije, ako možemo tako da ga nazovemo. Mi smo mislili da nas neće pustiti da se obrazujemo, to je čudo kako smo se mi uklopili u tu kombinaciju. Moja sestra, brat i ja smo se obrazovali na albanskom jeziku. Okupili su nas iz Ulcinja, zajedno sa još 15 druge dece iz različitih sela, i poslali su nas, ali nismo mogli da idemo u Podgoricu da se obrazujemo, ne u Cetinje, ne u Ivangrad...

S obzirom da to nismo sebi mogli da omogućimo, rekli smo im da ne možemo da idemo. Ne samo da smo za njih bili neprijatelji ljudi, nego su nas zvali i “deca onog koji je ubijen”, jer je moj otac bio ubijen. Bilo je i druge dece iz sela i zajedno sa njima smo nekako ušli u tu kombinaciju, tako da su nas poslali u Škola Normale u Đakovici. To je bilo takvo zadovoljstvo (smeje se) i bilo je veliko iznenađenje da po prvi put vidimo albanski svet na potpuno drugoj teritoriji. Tamo smo se obrazovali zajedno sa mojim bratom i sestrom, tada u Mitrovici. 1954. godine Škola Normale je prebačena u centar u Prištini. Diplomirali smo 1954. godine, ja sam završila Škola Normale, bila sam prva generacija, ustvari druga generacija koja je završila sve četiri godine Škole Normale, jer su oni tada pripremali nastavničko osoblje brzo kroz pohađanje različitih kurseva, ovo je bila prva regularna četvorogodišnja škola gde smo mi učili kako da budemo učitelji/ce.

Imala sam jedan intervju sa kosovskim novinarom koji me je intevjuisao, i rekla sam, “Ja ću biti učiteljica građanima,” i onda sam se vratila u Ulcinj. Ali neprijateljstvo me je dočekalo tamo, i čovek koji nije ni imao porodicu u Ulcinju je dobio posao, a mene su prebacili u najudaljenije mesto. To je bila vrsta kazne, ali ja nisam davala veliki značaj, jer sam bila u veoma živopisnom mestu, to je bilo mesto blizu jezera Škodra, centar je bio Ostros, i svi stanovnici su me znali, čija sam ćerka bila, iz koje sam porodice došla. Bilo je čudo, bila sam prva žena učiteljica, ćerka od Hodobega koja je došla u Ostros da predaje.

To je bilo veliko zadovoljstvo tada, jer sam ja počela da radim na obrazovanju albanskih žena, iako časovi pismenosti nisu bili dozvoljeni, samo kursevi o zdravlju. S obzirom da su dozvolili kurseve o zdravlju,

³ Muslimanske religiozne škole, jedine škole u kojima su predavanja bila na albanskom jeziku do 1945. godine.

⁴ Trening za učitelje/ice.

pomislila sam, šta da radim? Otvorila sam časove književnosti uporedo sa časovima o zdravlju, i bila sam uspešna u tome, jer smo ih držali... Veoma su mi verovali, i držali smo časove u privatnim kućama. Imali smo takođe i kurseve o zdravlju, ali uglavnom u privatnim kućama, i ja sam imala osam centara u osam glavnih sela, oko kojih su se manja sela nalazila. Tako da, to je bilo veliko zadovoljstvo, jer je bilo etnički čisto, nisam morala da koristim srpsko-hrvatski jezik, iako je program poticao od obrazovnog sistema bivše Jugoslavije, onog koji je napravljen nakon Drugog svetskog rata. Tako da je moj rad na obrazovanju žena počeo 1954. godine.

Mogu da kažem da se ovim obeležava i šezdeseta godišnjica od kada sam upoznala Fahrija u Škola Normale – ruka, veoma dobra ruka, nije da me je zgrabio, nego smo se zaista lepo slagali, zajedno smo diplomirali. On je bio dobar prijatelj mog brata, i neka vrsta simpatije se razvila tada, sviđao mi se kao prijatelj, i nikada nisam mislila da bismo mogli da se venčamo, i da budemo par do kraja života. Kako god, preselila sam se sa velikim zadovoljstvom, jer sam imala toliko problema sa crnogorskom državnom službom, pogotovu kada sam dobila svoju prvu ličnu kartu, držali su me tamo pet ili šest sati, i morala sam da se izjasnim ko sam. Rekla sam, “Ja sam Albanka.” “Ne,” rekao je, “Vreme da se bude Albanka je prošlo. Sada nije vreme da se bude Albanka,” misleći na to da vreme koje sam proživela u demokratiji, iako ja to nisam znala, jer sam bila dete. Rekao je, “Nema više Albanaca, ti si Crnogorka.” Rekla sam, “Nikada, nisam, nisam i nikada neću biti Crnogorka,” i on je rekao, “Koje je tvoje prezime?” “Znate vi dobro koje je moje prezime,” rekla sam, “Moje ime je Alibegu, Alibegaj...” “Ne,” rekao je, “Tvoje prezime mora biti Alizbegović.” Rekla sam, “Nikada na ovom svetu neću dodati Vić na moje prezime,” rekla sam, “Izvinite, ali u suprotnom neću uzeti moju ličnu kartu.”

Tako da su oni bili na telefonskoj vezi sa... Ne znam ko je to bio, ali provela sam pet-šest sati tamo, dok je moja porodica brinula jako, jer su me tako dugo zadržali, iako su znali, jer kada sam počela da radim kao učiteljica, on je rekao, “Iz koje porodice si ti došla? Ti ni ne zalužuješ da ideš tamo, u Kraja, ne zaslužuješ da budeš uopšte zaposlena.” Tako da nisam to prihvatila, ali iznenađujuće, ne znam zašto, pokušaću da vam pokažem tu ličnu kartu ako to nešto dokazuje, imam još tu ličnu kartu, kako god, u njoj piše Nadžije Alebegaj, nacionalnost “Albanska”, i imam datum kada mi je ta lična karta izdata. Ali imala sam mnogo problema posle toga, mnogo sukoba, i bila sam pod prismotrom. Tako da, Fahrijeva ruka je došla u vremenu kada sam ja morala da napustim Ulcinj zauvek. Uprkos tome, moja porodica je mnogo patila, ja sam lično mnogo patila, tako da Fahrijeva produžena ruka je bila spas životni. Kako god, rekla sam, “Ja moram da nastavim svoju misiju jer su Kosovu neophodni učitelji, pridružiću se mom mužu kao učiteljica,” jer je i on bio učitelj.

Kako bih vam prikazala ovo, tokom ovog vremena mi smo, to je bilo odgovarajuće vreme, pre Drugog svetskog rata, moj stric po ocu je bio član Visokog Saveta Albanije, i on je ujedinio sva albanska područja, on je osnažio Ministra obrazovanja da pošalje 460 učitelja iz Albanije u sva albanski naseljena područja. To je bilo pre, tokom i posle rata, kada su oni baš bili skoncentrisani u Ulcinju, čak i u Sandžaku u Novom Pazaru, u to vreme imali smo školu koja se zvala Naim Frašeri, čak i na Kosovu. Zbog toga što je Ministar obrazovanja to uradio, moj stric mu je za to dao zemljišni posed, kako bi mogao da izgradi sebi vilu. Bili smo veoma zahvalni Ministru obrazovanja, Ernest Kolići, koji je uradio sve za albanska područja koja su bila

van Albanije. To je bio veliki prioritet za Kosovo i za sva albanska područja kao što su ona u Crnoj Gori, Tuz, celoj Crnoj Gori, Ulcinju, Tuz, ali takođe i na drugim područjima za koja smo mi mislili da pripadaju Albaniji.

U Sandžaku, u Novom Pazaru, albanske škole su se otvorile, jer je sva ta zemlja bila naša, i pripadala je teritoriji Albanije. Tako je smisleno obrazovanje krenulo, ali sa početkom rata, sa promenom sistema, sve je bilo uništeno, i zato su oni [albanski učitelji] otišli, neki od njih su i ostali, kao što imamo profesora Mehmeta Gjevori, koje je radio 60-70 godina za slučaj obrazovanja, on je ostao još od pre rata. On je i porodicu ovde stvorio. Imao je sinove, i ćerke, i unučad. Jeta je jedna od novinarki koja je unuka Mehmeta Gjevori. Tako da, ja mislim da sa dolaskom na Kosovo, Fahrijeva produžena ruka mi je dala dovoljno prostora i mogućnosti, i da prostora, za moju potrebu da radim u pravcu obrazovanja devojčica. Mislim, bila sam fokusirana na obrazovanje devojčica.

Ovde sam pronašla veoma prijatnu atmosferu jer sam bila među hiljadama, kako god, svaku promenu koju napraviš, ili svaki pojedinac koji misli drugačije, ili ima drugačiju kulturu, moj glavni fokus je uvek bio na ljudska bića, i tako smo mi mogli da saradujemo čak i sa onima koji su druge nacionalnosti nego što sam ja. Ponovo, došli smo u jedno okruženje gde su Srbi bili privilegovani, ali ovde sam morala da se borim, prvo zato što druga nacionalnost nije bila većinska, ovde oni nisu bili većina, nego manjina. Oni su bili privilegovani, mislim, mi smo bili diskriminirani, na Kosovu sam pronašla situaciju kao što je u Ulcinju, jer je sistem bio totalitarni komunistički sistem, i fokus je bio na rat protiv većine stanovništva, i programi su bili stvarani tako da eliminišu Albance sa Kosova.

Hajde da ne nabrajamo ko su bili autori, to je bio veliki rat za opstanak albanskog identiteta, zato je to bio i rat za obrazovanje, jer je najveća bol od druge strane gde mi nismo pripadali, nismo pripadali toj naciji, bila je ta da su Albanci ostajali neobrazovani. I to je bio rat, jer kada sam se ja udala, moje venčanje je bilo 1959-60, nisam bila u prijatnoj situaciji, da ne pričam istorijski, šta se desilo ovde sa skupljanjem oružja, proterivanjem Albanaca, njihovim proterivanjem uz obrazloženje da ovo nije albanska zemlja, da su oni muslimani i da treba da idu na Orijet, na Istok. Moj zet i snaja su prisutni ovde, ali pre 40-50 godina oni su bili primorani da napuste ovu zemlju. Danas oni dišu negde daleko, ali oni su živeli sa nama. Trenutno, oni su prisutni ovde tokom intervju.

Moj posao se nastavio, mislim, najvažniji, osetljiviji deo je bio obrazovanje devojčica, jer smo mi iskusile patrijarhalni mentalitet, nasilje, pogotovu kontinuirano nasilje u selima, mi i dajemo imamo sveža pamćenja na rat iz '99. godine. Za Albance iskustvo je počelo sa dolaskom komunističkog sistema. Njihov program je bio da se Kosovo očisti od svih Albanaca. Tako da, ja sam imala osnovu da ispunim misiju koju sam sebi zacrtala još od ranih dana mog obrazovanja.

Ispričala sam vam mnogo priča iz mog detinjstva, lepog dela mog detinjstva, ali takođe i tužni deo. Kako god, sećam se nečega iz mog detinjstva što je bilo prijatno za mene, jer smo živeli zajedno sa mojim stricem po ocu i njegovom porodicom i mojim ocem, svi kao jedna velika porodica. Ja nisam upoznala mog dedu, ali jesam moju babu. Bila je žena od velikog autoriteta, i svi njeni sinovi su je slušali, imala je dva sina i tri ćerke, ali je živela sa svojim sinovima. Ja sam bila najmlađa i najsposobnija, tako da mi je jednog dana rekla, "Idi dole da napuniš vodu za tvog strica, i napuni bokal sa svežom vodom." Ja sam je pogledalo tako,

“Ja ne punim vodu ni za mog tatu, zašto bih punila za mog strica.” Verujem da je to bilo veoma teško za moju babu i bila je iznenađena, kako sam ja uopšte mogla da izgovorim tu rečenicu, “Ja ne punim vodu ni za mog tatu, zašto bih punila za mog strica.” Kasnije sam analizirala kako sam se ponašala kao mala, ja nisam volela autoritet, bila sam veoma protiv autoriteta, nisam mogla da podnesem autoritet. Tako da je ona rekla, “Večeras ćeš platiti za ovo.” Kako god, moja majka je mislila da je bilo slatko to što sam odbila, i ona me je podržavala, jer sam joj ja bila najbliže dete, i moj stric je bio nekako udaljen u odnosima sa mojim ocem, jer sam ja dala prioritet mom ocu. Ona mi je namignula ovako {otvara svoje oči} “Idi sad, kasnije će se zaboraviti na ovo.” Moja baba mi je pretila tako što mi je rekla, “Kada tvoj stric dođe da pije vodu, videćeš šta će ti se desiti.” Ja sam to odmah izignorirala, otrčala sam u komšiluk gde su bili moji prijatelji, tako da se na ovu stvar nekako zaboravilo. Ona mi je pretila tako, ali to nije imalo ikakve psihološke posledice na dete. Usmena kazna je uvek mogla da se koristi da bi se dete vaspitavalo, i usmeno kažnjavanje se koristilo.

Sećam se još jednog slatkog trenutka, mislim o mom malom đavolskom delu svog detinjstva. Imali smo drvo duda u našem dvorištu, zvali smo ga bobičasto drvo, i ja sam uvek htela da uberem najveći dud. Moja majka, koja je pekla ribu u letnjoj kuhinji, i videla me je. Mislila sam da mi neće dozvoliti da se penjem na bobičasto drvo, tako da sam se sakrila, bilo je to u uglu kuće, bilo je lako da se popne na drvo sa ulice koja je nalazila na toj strani, neko je mogao da se popne i na krov njene letnje kuhinje. Ta letnja kuhinja je bila improvizovana, i nisam znala da li da se okačim na nju ili ne, ali sve šta sam želela je da uberem taj najveći dud. Tako da dok sam pravila spore lagane korake, tabla se raspala pod mojim nogama, odmah pored moje majke koja je pekla ribu. Ona se uplašila i rekla je, “Šta se desilo?”, i ja sam se dočekala na svoje noge i pobegla. On je rekla, “Čak i da je padala na svoju glavu, ona bi se dočekala na noge; uvek se dočeka na noge.” I ja sam pobegla, plašeci se da će me uhvatiti. “Dođi, dete moje, hvala bogu da si se dočekala na noge, a ne suprotno, nisi se povredila, nemoj da se bojiš, ništa ti neću uraditi.” To je takođe bila prijatna epizoda iz mog života kao deteta.

Mislim, još od ovih trenutaka, uvek sam se družila sa dečacima, čak i kada smo se igrali muških igara, vidite koji izraz mi koristimo, “komite dhe xhadare”, zamislite, komite znači grupe koje beže u planine, i policija. Ja sam uvek bila u grupama. Onda su me posle moji prijatelji zvali “Nadži dečko,” jer sam se igrala sa dečacima sve vreme. Ali moje drugarice su mi uvek zamerale, ne, ti se igraš sa dečacima, ne možeš da se igraš sa dečacima, to su igre za dečake. Konačno, oni su mi dali i nadimak, “Nadži dečko.” Kako god, moj brat je uvek bio u mojoj blizini, bili smo sličnih godina, samo jedna godine razlike je bila među nama, tako da kad god su bile potrebne neke sposobnosti, kao što su trčanje, ili stizanje negde, ja sam igrala tu ulogu. Postoje tri epizode iz mog detinjstva kojih se sećam sa zadovoljstvom, i sve ove igre su se dešavale u šumi, na plaži pored mora u Ulcinju. Ovi talasi mora su me pratili u dobrim i u lošim vremenima, oni su me uspavljivali, i ja sam veoma nostalgična, i veoma sam povezana za Ulcinj, pogotovu sada. Nostalgična sam, i povezana sa Ulcinjom, jer tamo idem svake godine, i imam malu, skromnu kuću, na Velikoj plaži, na koju ja idem svake godine.

Opisala sam svoje detinjstvo malo, ali tokom odrastanja ima nešto u patrijarhalnim porodicama što zaustavlja razvoj žene kao članice društva. Sećam se da je moja majka bila prva žena koja je nosila kupaći kostim na plažu, zamislite to. To je bila naša tradicija, i ljudi su pričali da je Hodobegova žena išla na plažu,

jer neke žene iz više klase iz Albanije, Tirane, i pogotovu Škodre su nas posećivale. Ove žene su nas posećivale, i kao i moja majka one su nosile kupaće kostime, tako da smo to nastavile, iako smo bili pod okupacijom, kada smo nastavile ovu tradiciju, tako što smo izlazile kao majka i ćerka, zavisilo je od godina moram da kažem, relativno starije devojke su nastavile da idu na plažu.

Jednog dana Drita Gunga, bliska prijateljica i velika aktivistkinja, mi je rekla, dvoumeći se, jer je bila bolesna, rekla mi je, “Kada sam ja bila u Ulcinju, bila sam gošća u jednoj porodici,” i njena prijateljica joj je rekla, ona ju je prihvatila u porodici, i nazvala ju je, “Drita, možemo li da idemo na plažu, da idemo na plažu?” Majka od njene drugarice je rekla, “Gde hoćete da idete?” “Hoćemo da idemo na plažu da se sunčamo i da plivamo.” “Ostanite ovde, devojke, ostanite tu gde ste, zašto biste išle napolje?” I ona je rekla, “Pogledajte Hodebegovu Nadži, Dilaver i Hinda, one idu.” “Da li ti znaš ko su one?” One su Hodebegove ćerke. Hoćeš da se porediš sa njima, hoćeš da ideš na plažu, jer se očekuje da i one idu na plažu.” Ova epizoda koju mi je Drita ispričala, ja sam na to gledala sa žaljenjem, želim joj zdravlje, kada mi je rekla, možete li da zamislite, ja nisam bila ni svesna toga šta su drugi mislili šta je prihvatljivo za našu porodicu, da smo bili na istom nivou kao Evropljani, i to je bilo prihvatljivo za druge, da je ovo bilo novo otvaranje tako da su i druge devojke mogle da nam se pridruže na plaži. Ovo se nije ticalo samo plaže, to je bilo otvaranje koje je ukazivalo da su žene ravnopravne sa muškarcima.

Sada sećam se kada je Igo [Rugova] rekla te večeri, na promociji Fondacije za obrazovanje devojčica para Bućinci, kako su Bućinci primer za rodnu ravnopravnost, jer sada mi se suočavamo sa temom rodne ravnopravnosti, i pričamo o tome sve vreme. Da, pričamo, ali kasnije ćemo videti da li menja stvarnost ili ne, postalo je moderno da se priča o rodnoj ravnopravnosti. Ona je nas predstavila kao model, kao par u kom su partneri jednaki kod kuće, i u društvu i svugde.

Hoću da kažem da smo mi nasledili patrijarhalnu porodicu čak i u delu Ulcinja. Takođe sam pronašla sličnu patrijarhalnu porodicu u Vuštri, što me je navelo da mislim da sam u srednjim godinama, ali oni su imali civilizaciju unutar porodice, nije to bila tajna civilizacija, bila je anonimna, civilizovano ponašanje u gradu. To je uticalo na mene, kako god ja sam nastavila da kročim svoj put ka oslobođenju žene. Napravila sam korak koji se nije slagao sa patrijarhalnim mentalitetom koji su oni imali, ali Fahri me je podržavao naravno, jersam ja osećala nostalgiju, u Fahrijevoj zemlji, osećala sam nostalgiju za morem, i on mi je rekao, “Imamo Sitnicu.”⁵ Kada sam otišla tamo, Sitnica je izgledala kao nešto jako malo, kako god, zadovoljila sam svoju nostalgiju... Zaplivala sam u njoj. Bili smo zajedno, ali smo primetili da nema nijedne žene, ja sam bila jedina žena, dobro, devojka, žena građanina koji je rođen u Vuštri. Tako da sam ja skočila u vodu, videla sam mlađe muškarce ili starije, i onda sam skočila i kupala se u vodama Sitnice. Merila sam dubinu, voda nije bila kao ona na moru, bila je slatka voda, tako da sam se ja zagnjurila da istražim, kao da gledam u nešto čudno što dolazi odnekud odozdo. Skočila sam se kako je i znak pokazivao, i zauzela sam poziciju koju mi zovemo, “golub” poza, sa otvorenim rukama, bilo je divno, jer sam ja to naučila na moru, gde sam odrasla. Svi su pričali stalno o tome kako je žena Fahrija Bućinci plivala u Sitnici, i kako je skakala na glavu

⁵ Reka koja se uliva u reku Ibar u Mitrovici, najduža reka koja se proteže u potpunosti unutar granica Kosova.

sa daske {pokazuje pozu sa svojim rukama}. To je takođe predstavljalo neku vrstu eksplozije, kako to da kažem, koja je pokazivala da šta dog da su muškarci radili, i žene su mogle da rade takođe.

Dala sam znak, ovo je bio znak za sve, i imala sam podršku mojih studenata. Ja sam ih učila još od osnovne škole pa nadalje. Imala sam podršku, njima se sve sviđalo. Bili su stidljivi, ali im se sviđao svaki pokret koji je bio napravljen u cilju napretka žena, prihvaćenog u porodici i u društvu. Ali za neke konzervativce to je bilo neprihvatljivo, ali ja moram da naglasim, hodža⁶ Mikulovci, njegov sin je bio direktor hotela Grand pre nego što je privatizovan, menadžer, on je sa mnom razgovarao sa uz velike simpatije, on je bio za obrazovanje, on je mnogo uradio za obrazovanje, rekao je, "Sviđaju mi se tvoji potezi, prihvatam te." Kada čujete ovo od kadije koji se smatra osobom od autoriteta, milsim, pored mog muža, dobila sam još jednu veliku podršku od generacije koja čak nije bila ni bliska mojoj. Mislim, prihvatili su me ljudi koji su znali šta je napredak značio i koji su poštovali obrazovanje, i poštovali su napredak. Kako god, ovo je uticalo na porodicu, uticalo je na mentalitet {pretvorio se u ovaj današnji}. Tako da je kadija Mikulovci rekao ovo, zar nije?

To, to me je ohrabrilo da nastavimo, uprkos pričama koje prate ove stvari sa različitim posledicama. Kako god, rekla sam, "Vreme će pokazati da sam bila u pravu." Jesam li bila u pravu? Svakog dana ja pokušavam da ubedim sebe da ovaj put na kom sam bila je bio ispravan put za oslobođenje žena od nazadnosti patrijarhalnog mentaliteta.

Moj brak se desio tokom '59-'60. godine. 5. avgusta sam rodila Genca. Genc me je učinio majkom, to je bio jedan neobjašnjiv trenutak za mene. Stvorila sam porodicu, drugim rečima, imala sam dete, postala sam majka. Iako sam patila tokom moje trudnoće, bilo je veliko zadovoljstvo kada sam postala majka. Kasnije, razmišljala sam da pauziram tri godine. Onda tokom '63, 1. februara rodila sam Džeraldinu. Džeraldina je rođena tokom tako hladnog vremena... Tokom '63. godine, to je bilo februarsko vreme... U to vreme nismo imali kola, nije bilo taksija, takvih stvari. Kočijom su nas doveli do naše destinacije, na porodijsko odeljenje u bolnici. Imala sam poteškoća dok sam porađala Genca, porodijsko odeljenje u Vuštri nije bilo spremno za to. Tako da sam se porodila u Prištini, i on sada kaže, "Dobro je da sam se rodio u Prištini." On kaže takođe i Džeri, "Ti si rođena u Vuštri," Ali 1963. godine porodijsko odeljenje u Vuštri je bilo spremno, bila je jedna sredovečna žena iz Skoplja, i Fahri joj je verovao. Doktor koji je nadgledao sve šta ona radi je bio Fahrijevi prijatelj, ona je rekla, "Nema potrebe da idete u Prištinu, ona može da se porodi ovde." Tako da sam se porodila u Vuštri, rodila sam snažnu i zdravu devojčicu, normalnu, imala je četiri kilograma kao i Genc, rodila sam dvoje dece.

Bilo je zadovoljstvo kada sam imala dve sreće, jedanput kada sam postala majka i Genc me je učinio majkom, i drugi put, ja sam želela devojčicu, i dobila sam Džeri. Bilo je zadovoljstvo za mene da u porodici imam oba pola, kako god imati dvoje dece različitog pola u okruženju sa patrijarhalnim mentalitetom nije bilo lako, jer se taj mentalitet meša čak i u porodicu, i prisutan je u stavovima njegovog društvenog kruga. Tako da je Genc odrastao u specifičnom društvu, i njegovi prijatelji su ga posećivali i mi smo išli u posete. Jednog dana on je primetio neku vrstu moći, među ostalim stvarima, tako da je jednog dana on rekao Džeri,

⁶ Lokalni muslimanski sveštenik, vrhovni kadija.

“Daj mi čašu vode.” “Da li ti imaš ruke, da li imaš noge? Onda ustani i nikada nemoj da mi tražiš vodu.” On je stao, to je bio šok za njega, da ga njegova sestra nije slušala, jer je on mislio da sve sestre njegovih prijatelja ne samo da ih služe vodom, nego im nameštaju i krevet, i kuvaju čaj, i sprovode sve ove poslove, i, “Ona se ponaša tako arogantno prema meni samo zbog jedne čaše vode!” On je razmišljao kao i njegovi prijatelji, kao muškarci, on je morao da bude dominantan u odnosu sa njegovom sestrom. I ja nisam mogla da mu objasnim teoriju ravnopravnosti, tako da u cilju smirivanja ove situacije, jer to je jedan dugoročni proces, on je rekao, “aMajko, on je malo bezobrazna, ta arogancija.” Ja sam rekla, “Ostavi to, ona je u pubertetu sada.” On je rekao, “Znaš šta majka? Ja razumem da je ona sada u pubertetu, ali kada će ona da izađe iz toga?” (smeje se) Ja sam bila zapanjena, i iznenađena, nasmejala sam se na to, i rekla sam, “Videćemo, polako, polako, i ovo će se regulisati.” Drugim rečima, nisam bila u stanju da mu objasnim rodnu ravnopravnost, ali sam pokušala da smirim stvar, jer je to bio jedan proces, drugim rečima moj dečak je hteo da mi kaže da on mora da bude tretiran od strane svoje sestre na isti način kao što druge sestre tretiraju svoju braću.

To je ono po čemu se moja porodica razlikovala, i to se primećivalo od početka. Rodna ravnopravnost je počinjala od početka, i mi smo uvek pričali o tome, ali ranije mi nismo ni spominjali rodnu ravnopravnost, mi nismo ni znali šta je rodna ravnopravnost. Znali smo da se nepravda dešava ženama, i da su postojali programi da bi se ispravilo ovo, jer ništa nije moglo da se popravi pre nego što prođe mnogo vremena, pre nego što se mnogi mentaliteti promene, i da se mnoge različite generacije promene. Bez obrazovanja ništa ne može da se promeni. Nema promene bez programa i debata, jer svaki usvojeni zakon koji je odobren, sada na slobodnom Kosovu, svaki zakon mora da ima finansijsku podršku kako bi stupio na snagu, inače se neprimenjuje, i nema nikakvog uticaja, jer je situacija takva... Bili smo na sastanku Mreže [Kosovska ženska mreža] gde su Šveđani očigledno sprovedli istraživanje da vide šta li se kosovsko društvo ostvarilo po pitanju rodne ravnopravnosti, i da li se zakon primenjuje. Zakoni su kreirani, sve je lepo, ali je implementacija najveći problem za pitanje rodne ravnopravnosti, i za sve što se tiče društvenog, političko ideološkog, ekonomskog života društva, [problem je] implementacija zakona.

Tako da su se oboje moje dece obrazovali, moj sin je bio više zainteresovan za astronomiju, ali mi to nismo mogli da priuštimo, jer u to vreme on je morao da ide u inostranstvo da bi to studirao. Kako god, tokom posete, moj pokojni brat je rekao, “Ujkiño momče, ja te savetujem, ne namećem ti to, ja ti samo savetujem da postaneš doktor u budućnosti.” S obzirom da je veoma poštovao svog ujaka, rekao je, “Ići ću na medicinu.” Bio je izvrstan student, najbolji među najboljim studentima na prijemnom ispitu, i tokom celog njegovog života, od osnovne škole, preko srednje škole, [on je prolazio] bez ijedne četvorke.⁷ Rekao je, “Otići ću i prijaviti se na Medicinski fakultet u Prištini.” Tako da se prijavio, jer su imali prijemni ispit tada, i sve njegove ocene su bile najviše. On je nastavio da medicinu iako je nije voleo mnogo, ali je imao oštar osećaj za dijagnoze. On je znao šta nije u redu sa njegovim pacijatima i na njegovom stažiranju, on je nagađao, mislim, imao je poseban osećaj, mogao je da primeti šta nije u redu, i uz veoma kratko objašnjenje on je mogao da kaže na šta se osoba žali, i koju vrstu bolesti možda ima.

⁷ Na skali ocenjivanja od jedan do pet, gde je pet najbolja ocena.

Kako god, 1986. godine sve se dalje odvijalo, on je diplomirao i oženio se, sada ima dvoje dece kao sunčevi zraci su, Erma li Lurni, obojica jako dobri đaci, moram reći izvrsni. I on nikada nije napustio svoju profesiju, kako god, on danas vodi veoma prestižnu farmaceutsku kompaniju Bosnalijek, iz Bosne, kao najbolji menadžer u regionu. On nije i tome razmišljao, ali to je bila odluka predstavništva iz Sarajeva, oni su mu dali da vodi kompaniju u Albaniji, tako da on rukovodi i na Kosovu i u Albaniji, i on je jedan izvrstan menadžer. Nikada nije napustio medicinu, sada najviše mora da se bavi lekovima, ali radi mnogo na različitim specijalizacijama, i on sponzorise doktore za unapređivanje profesije koju on sad ne praktikuje, njegove mlađe kolege, trudi se da ih šalje na konferencije širom sveta, jer se na taj način usavršavaju, i uče o novim otkrićima na konferencijama. Kako god, internet je doprineo tome mnogo, tako da trenutno on je izvrstan menadžer.

Ja sam mislila da će Džeraldina studirati književnost, imala je sklonost ka književnosti još od ranih godina, kada je imala pet godina, tokom '68, naučila je pesmu o Skenderbegu. Sedam strofa, a imala je samo pet godina, zapamtila je sve, vežbala je sa mnom, jer je tada bila 500-godišnjica Skenderbega, i njegovog dela. Pet godina je imala i recitovala je divno, kompozitor joj je dao buket cveća, kako bi pozdravio njen talenat, zbog toga kako je recitovala pesmu, i rekao je da je bilo prelepo. Bila je kreativna, nešto što sam otkrila kasnije, kada je počela da ide u prvi razred, i kada je počela da piše. Ona voli životinje, svoju prvu pesmu je posvetila psu, životinji, stvorenju koje je veoma blisko ljudima. Kada ju je recitovala, ponekada bi Genc rekao, "Hajde, piši i o mačkama", on je rekao, "Napisala si o psu, hajde sada, piši i o mačkama." Ali počela je da stvara ozbiljno, i objavila je tri ili četiri knjige, prevedene su na engleski jezik. Sada, imala je svoju knjigu, zbirku pesama, ali ona je malo lenja, jer ne voli da radi mnogo, ona radi u tom pravcu, ali objavljivanje... Ona ostaje ipak anonimna, ona je pesnikinja kao što je Ali Podrimja, oni su se upoznali u Ulcinju, tokom letnjih okupljanja u Ulcinju, gde je mnogo pisaca sa Kosova predstavljalo svoje radove, i on je rekao, "Nadži, nju sam uključio kao jedinu ženu u svojoj antologiji, jer je ona jedina pesnikinja žena visokog kvaliteta, na Kosovu." Ja veoma poštujem Ali Podrimja pogled na stvari, on je bio najbolji pisac. Žao mi je što više nije sa nama, neka počiva u miru, ali njegov život, njegov rad se i dalje nastavlja i živi. To je bio veliki kompliment za mene, i ja sam to odmah prenela Džeri, kako bi ona bila ohrabrena da nastavi sa svojim stvaranjem. Knjiga je spremna, ona ne želi da je objavi, samo pod uslovima koji se njoj sviđaju, ali izdavači, prirodno, oni imaju svoje kriterijume, kako god, ona je veoma ozbiljna pesnikinja. Ona je veoma iskrena u predstavljanju sebe kao pesnikinje, ona nije anonimna, ona stavra, ona i dalje stvara.

Ona je potpredsednica i osnivačica veoma prestižne kompanije, Televizija 21. Ona je osnovala ovu kompaniju zajedno sa Aferdita Saraćini, koja je direktorka, i tako je ona postala potpredsednica. Njih dve su počele sa stvaranjem televizije, i imale su velike uspehe. One su vodile sve, imale su izvrsno osoblje, ona radi sa timom ljudi, ali sve je bila Aferditima, Džeri, Florin, i Eugenova zasluga da je televizija ostvarila to što jeste danas. Džeri je takođe veoma dobra trenerica za novinare. Pre nekoliko dana je držala trening za članove Skupštine o tome kako bi trebalo da komuniciraju. Jedna osoba ne može sve da nametne, ali može da pomogne da se nauči, svaka osoba može da nauči i da uspe. Kada učiš, ti postaneš ono što se od tebe očekuje.

Oboje su uspešni, jako ih volim. Još jedna stvar, ja sam ih vaspitala... Ja sam vaspitala oboje moje dece. Ja sam vaspitala i Gencovu decu, i vaspitala sam sam Džerinu Ledri. Ermal je arhitekta, on ima svoju kancelariju zajedno sa još jednim prijateljem. Lurni je predavač na Američkom Univerzitetu na Kosovu (AUK) kao što znate, on je trenutno prvi asistent Isi Ćosja, direktor od "Tri prozora i vešanje". To je veoma zanimljiva tema, kako žene koje su bile silovane tokom rata... Dozvolite mi da ne prokomentarišem sada ništa... Kako su ove silovane zemlje ostale anonimne, s obzirom da su silovane od strane brutalnog srpskog režima, i iskusile su i sekundarno silovanje od strane okruženja u kom žive. Film ne pokušava da pokaže šta one kažu, nego kako ih njihovo okruženje prihvata. Privilegija je za Lendri da radi sa Isa Ćosja, s obzirom da je cela Lendrina porodica angažovana u umetnosti. On je angažovan u savremenoj umetnosti za mlade, hip-hop. On piše sam tekstove, uvek je pisao. To ne znači da je odustao, ali on ne želi da nastupa na koncertima, on želi da stvara, ili snima spotove sa svojim tekstovima. Verujem da će u budućnosti, kada završi svoje master studije, jer je sada na master studijama... On je stigao do mastera jer je njegov prosek bio 96, i on radi sa najboljim direktorom na Kosovu, Isa Ćosja.

Mi očekujemo da Lurni postane... On se bavi medijskim menadžmentom, očekujemo da postane stručnjak. Njih dvoje, njih troje su veoma dobri, ja sam ih vaspitala, ja sam im pomogla (smeje se). Da ne kažem da imaju svoje roditelje, svoju majku i oca, takođe Džeri i Agron. Ali ja sam pomogla pri njihovom odrastanju, jer danas majke i svekrve moraju da pomognu jer je način života promenio. Nakon rata, sve se promenilo, jer žena koja radi ne može da mnogo da se posveti porodici, jer mora da bude posvećena i poslu koji radi sa strane. Da bi ostvarila šta ona misli da treba da ostvari. Na taj način ja sam pomagala, pružala sam oslonac, ponekada sam morala čak i da ukradem vremena od Deri, Genca i unučadi kako bih mogla da se osvetim svojoj glavnoj misiji, a to je obrazovanje albanskih devojčica.

Kako oni kažu, moj posao je bio posvećen patriotskom slučaju jer smo mi na neki način okupirani od strane komunističkog sistema. Mi nismo bili jednaki iako smo živeli u jednakosti, ali ja sam izgradila ovaj život i ranije, kada objašnjavam moje obrazovanje iz detinjstva. Ja sam nastavila, i kada sam stigla na Kosovo, u Vuštri, nastavila sam sa svojim reakcijama na kršenje prava Albanaca i moje nacije. Tako da ja ga nisam zvala političkim životom, nego sam ga zvala životom gde svaka osoba mora da brani svoju naciju, da brani slučaj tog stanovništva kom pripada, jer je bilo mučno, pretilo mu se i diskriminisano je na različite načine. Tako da, ne kažem da je to bio moj politički pokret, ili moja politička akcija, nego sam ja to prihvatila kao patriotski posao, kao dužnost svakog člana koji je iskusio sve to... Pogotovu nakon dolaska Miloševića na vlast.

Tako da, ja sam iskusila neka velika razočarenja kao rezultat mog ponašanja tokom '68. godine kada sam slavila, kada sam bila u školi, slavila sam 28. novembar, kada je jedan od mojih izvrsnih studenata, Mirvete Badivuku Pantina, danas je doktor, kada je naučio poeziju Lesguš Poradeći, "Bjene Telat" [Pale žice]. Govorila je 28. novembru, o nezavisnosti Albanije koje je bilo nezavisnost i za nas, ali jedna nedoživljena nezavisnost jer se mi nismo usuđivali ni da spomenemo to za nas takođe, niti Albaniju ili zastavu. I tokom '68. ja sam slavila tu nezavisnost u svakoj učionici, devojke su se doterale, Džeraldina je takođe '68. recitovala pesmu o Skenderbegu. Ona je bila obučena u crvenu haljinu, sa crnim orlom na strani. Takođe i

moji studenti, koje je predvodio Mirvete, Mirvete Badivuku... Išao je od učionice do učionice, bez da traži dozvolu od direktora. Direktor je bio politička ličnost, uvek je pratio politička dešavanja, i prirodno je branio, nije spominjao slučaj, on je branio svoju poziciju kao direktora. Ja nisam na to obraćala pažnju. Tamo se slavilo i imali smo... Bilo je onih koji su rekli, "Šta je ovo? Kako možete da spominjete Albaniju?" i tako je to postalo problem cele opštine, proširilo se i dalje na Kosovu [na pokrajinskom nivou]. Oni su osnovali odbor za odvajanje [odbor za pročišćavanje], jer sam ja bila članica partije, ali zanimljivo je da je neko rekao, "Ti, koja pripadaš partiji?" Rekla sam, "Bilo je malo teže za nas, jer smo mi bili u partiji, da branimo naša pitanja, naš slučaj. Mi smo bili suočeni sa velikim problemima i oni su me zbog toga otpustili sa posla." Tako se to desilo.

Odbor je osnovan, ali i Albanci su bili u politici. Oni su znali da to što se desilo nije trebalo da se desi, i s obzirom da smi imali intelektualce, oni su radili svoj posao. Dobila sam veliku podršku od pisca Azem Škrelji, ja sam ga poštovala kao umetnika. On je govorio o mom otkazu na svakoj raspravi. Kada ste izbačeni iz partije, vi ste automatski izbačeni i sa posla. To je bila jedna neupitna pomoć od Azema Škrelija kome sam ja zahvalna. Iako on nije više živ, on je jedna od najvećih ličnosti naše književnosti. I kasnije smo iskusili i druge stvari.

Ja sam takođe reagovala kada je Miloševićev režim bio tako brutalan, da je to imalo veliki uticaj na naš obrazovni sistem, gde su eliminisani svi Albanci, tako što se dodavalo više sati nastave na srpskom jeziku, nego što ima na albanskom, to je bilo 1981. godine, kada su se mladi mobilizovali, mladi su uvek bili revolucionarni (smeje se). Tako da su se sastanci partije održavali, radilo se na pročišćavanju, sve stvari protiv naših ljudi. Ja sam ih branila, ja sam otvoreno branila naše ljude, studentski pokret 1981. godine. Odbrana njih u to vreme je značila da potpisuješ svoj otkaz, da ćeš biti uhapšen. Kako god, postojao je dobar deo Albanaca koji nisu pripadali vođstvu, [vođstvo] je uvek bilo veoma surovo, i bili su takođe veoma striktni. Organizatori, uključujući i profesora Emin Fejza, koga ja jako poštujem, bili su organizatori studentskog pokreta i mladih u Vuštri. To je tako išlo, to je prošlo, ja sam bila zamenica direktora, i dobila sam otkaz sa posla, ostala sam bez posla do 1986. godine. Nije me to mnogo tištilo, bilo je zanimljivo, jer sam ja očekivala da kada radiš određenu stvar, onda znaš da će biti posledica. To za mene nije bio samo odmor, ja sam nastavila moje obrazovanje na magistarskim studijama na pedagogiji, koje sam završila ranije u Prištini, studirala sam jezik i književnost na Filozofskom fakultetu.

To je značilo da Srbi nisu bili mirni, oni su rekli, "Ova je otpuštena, ali ona studira." Tako da su oni hteli da mi oduzmu ovo pravo na studiranje. Ja sam nastavila, i 1986. bili smo primorani, bili smo pod pritiskom, bili smo prisiljeni, moja ćerka je bila, Džeri se tada venčala. Namera je bila da se pomerimo od našeg uskog kruga, jer je naš posao bio vezan za zaista mali krug ljudi, tako da smo se preselili u Prištinu. Dobila sam posao u Osnovnoj školi Dardania u roku od mesec dana. Tamo sam opstala ne zbog mojih sposobnosti, već zbog moje kreativnosti, jer sam ja bila otpuštena sa posla tri-četiri godine (smeje je). Neredi su se desili kasnije, nakon 1981. došla je 1989, kada su rudari ušli u rudnike, to je bio veliki pokret da se rudari bore za slučaj, jer je čekalo na njih na Kosovu od 1981. godine.

Ovaj događaj je obeležio istoriju oslobođenja Kosova, mislim na te proteste rudara u dubinama rudnika protiv nasilnog sistema Srbije prema Kosovu, i prema Albancima na Kosovu. Tako da dok su oni bili dole u rudnicima bez hrane, bez svetla, bez dovoljno vazduha, ja sam počela da se organizujem, pomislila sam, moramo da pokažemo solidarnost, i tokom 24 časa ja sam organizovala da ostanem u školi bez hrane. Svi Albanci su se složili, ali bilo je i Srba koji su bili tamo, ali su ostali po strani, bili su uznemireni, i čekali su da vide šta će da se desi. Mi smo se organizovali, ja sam inicirala sve, ja i sekretarica koja mi je pomogla mnogo, ne mogu da se setim nažalost njenog imena. Ona je bila divna žena, dobar radnik. Onda sam napisala telegram koji je poslat... I dalje postoji na našoj televiziji, tokom 1991. godine, postojao je, i zvao se "Telegram za Radio Priština". Prirodno, ova akcija je bila primećena od strane Opštinskog odbora u Prištini, i onda su počele priče o otpuštanju celog tima koji se borio za naš slučaj, koji je pokazivao solidarnost sa rudarima.

Pored toga, organizovala sam pomoć za decu rudara koji su i dalje bili u dubinama rudnika, deci koja je bila ostavljena napolju, porodice koje su ostale bez ikakvih primanja. To je bio 8. mart, kada smo se mi sastali i predložili sve... Nijednom detetu nije bilo dozvoljeno da donese karanfil detetu ili bilo kakav poklon koji se inače donosio. Novac se davao deci rudara, odlučeno je da se poklon da deci rudara. Mislim, to je bila mala pomoć, mogu tako da kažem, simbolična pomoć kao naša podrška. 1989. godine, jedanput je tamo bila i moja majka, moja majka je došla da nas poseti iz Ulcinja, ona je znala o problemima koji su me pratili, i ja sam otišla u školu. Direktor je stajao na vratima škole, i onda je glasno rekao, "Ne možeš da uđeš u školu." Rekla sam, "Dopustite mi, danas ću ja voditi registar." Rekao je, "Napolje, nemate prava." To je bila nasilna uprava, da i ne spominjem njihova imena, jer su oni služili Vladi koja je praktikovala opresiju rema većini Albanaca i u obrazovanju na albanskom jeziku. Tako da je on rekao, "Moraš odmah da napustiš prostorije škole, moraš da napuštiš školu." Dvoje učitelja me je izbacilo napolje, oni su predavali u jutarnjoj smeni, moja smena je bila poslepodne, sa učenicima iz petog razreda, šestog razreda itd. Ja sam se okrenula ponosno, i rekla sam, "To je iznenađujuće..." direktoru, dvojica braća su bili nastavnici geografije, rekla sam, "Iznenađujuće je..." Mislim da je jedan od braće, Azem, "Iznenađujuće je," rekao je, "Zar nisi uznemorena?" Rekla sam, "Zašto bih bila uznemirena, da li sam uradila nešto loše da bi me oni otpustili? Ja bih se uznemirila da... Da sam uradila nešto loše protiv mojih ljudi, protiv ljudskih bića. Ja nisam uznemirena uopšte." Istog minuta kada sam otvorila vrata, moja majka je rekla iza ugla, "Da li su te se otarasili? (smeje se). Rekla sam, "Da majka. Otarasili su me se, ali me ne zanima to što su me se otarasili. Ja znam zašto ja sprovodim mobilizaciju, to je za naš slučaj."

Tako da to je bilo 1989, i naše institucije su postale više svesne i ovi na vodećim pozicijama su zauzeli stav, oni su već počeli... Nešto užasno se dešavalo na Kosovu, svi ljudi Kosova su se mobilizovali, i oni su mi rekli da se žalim, definitivno. Zekeria Cana je došao, jer se on nalazio u Odboru za ljudska prava, on je imao sve informacije, šta je policija radila kada su napustili demonstracije, kako bi se vratili kući. Policija je mučila Mimosu. U poslednjoj promociji u dokumentarcu Bućinci, ona je rekla, "Bili smo otpušteni, ali dozvolite da se naši učitelji vrate u škole." I šta je policija uradila? Oni su mučili Mimosu. Trebalo joj je mesec dana da se oporavi. Takođe su mučili i studente.

Kasnije se takođe desilo da sam ja već ispunila sve uslove za penziju, ali nisam želela da se penzionišem pre penzije, tako da je to pitanje na kraju završilo na sudu. Dvoje izvrsnih sudija je uradilo svoj posao dobro, to je bio dobro obavljen posao, partiotski posao. Posle tri meseca vratili su me u školu i šta se desilo? Oni su rekli, "Imate dozvolu da idete, danas možete da počnete sa poslom. Pobedili ste na sudu, i sve sudske procedure." Onda, ja sam otišla i obratila sam se onima koji su nas mučili koji su bili još tamo. Jedan od njih je doveo njegovu nećakinju kao zamenu za mene, ćerku njegove sestre. Imala je dnevnik u rukama i išla je ka učionici gde sam ja ranije predavala, jer me je ona menjala na svim časovima. Rekla sam, "Možeš li da mi daš taj dnevnik? Ona je rekla, "Molim vas, mogu li samo još danas da predajem?" Onda sam ja rekla, "Apsolutno ne, to je nemoguće, ne danas, napolje odavde {pokazuje na vrata svojim prstom}, dnevnik je moj." To što je njen stric uradio meni, to sam ja uradila njoj. Bilo mi je žao, ali ona nije sprovođila svoju dužnost, jer ona nije trebalo da prihvati taj posao jer je neko drugi otpušten jer se zalago za nacionalni slučaj ili za albanski slučaj. Tako da sam ja rekla, "Ne, ali možeš da ostaneš bilo gde u hodniku, ali ne možeš da uđeš u učionicu, jer je to moj raspored." Uzela sam dnevnik i ušla, deca su bila veoma srećna što sam se vratila na čas nakon tri meseca. Onda sam otišla, jer sam do tad imala 38 godina iskustva, mislim, imala sam 55 godina, u i 55 sam otišla u penziju, otišla sam u penziju 1991. godine.

Kako god, bila sam veoma povezana sa slučajem obrazovanja iako sam bila u penziji, i oni su hteli da se prijave za programe u školi gde sam ja predavala, i postojala je trka između programa za koje se prijavila Miloševićeva Vlada. Tako da je neko morao da priča ispred svih, ispred roditelja, ispred studenata... Drugim rečima, oni su zatvarali školu. Jedan deo zgrade je već bio odvojen, bila je podeljena tako da je dve trećine zgrade bilo rezervisano za 500 studenata i jedna četvrtina za zdradu je bila sa leve strane rezervisana za dve hiljade studenata. Tako da, ja sam počela da pričam, jer ovi u rukovodstvu se nisu usuđivali da me prekidaju dok govorim. Profesor Pajazit Nuši je bio prisutan, on je slušao sa daljine dok sam ja govorila sa ljutnjom i veoma emotivno. Tako da sam ja prestala da predajem, ali se nikada nisam udaljila od predavanja, i tako sam se penzionisala 1991. godine.

Dolazak mog trećeg unuka Lurni je bila velika sreća za mene. Otišla sam u porodiljsko odeljenje u Glogovc. Kada sam videla u kakvom je uslovima porodiljsko odeljenje bilo, organizovala sam pomoć kako bi se prikupile papuče za porodilje, obezbedila sam haljine za trudnice, obezbedila sam posteljinu koju nisu imali, možete li to da zamislite. Sve sam to uradila iz pomoć ljudi, uvek sam znala kako da koristim pomoć donatora, čak i kada je bila mala, ali je postojala. Tako da trenutak kada sam posetila mog unuka u Glogovcu, koji je sada zove Drenas, ja sam dovela ovu pomoć, i otišla sam pravo do glavnog doktora, kome sam bila veoma zahvalna, Selim Krasnići, ginekolog. On je bio u patološkoj ginekologiji, imao je jedan incident sa Džeri, to je jedan od incidenata koji ja ne bi trebalo da spominjem, on je pomogao Džeri kada je rodila Ledri.

Kada sam dala svu tu pomoć, bio je očaran mojim potezom. Nije da sam to uradila samo zbog mog unuka, jer je mok unuk već bio pušten, nije da je bilo u pitanju samo njegovo rođenje, bilo je tokom moje posete mom unuku, kada sam videla u kakvim uslovima su se drugi nalazili, i celo porodiljsko odeljenje u Glogovcu. Sve mlade trudne žene se nisu usuđivale da idu u centralnu bolnicu, glavno porodiljsko odeljenje je bilo u Prištini. Ali one su se porađale u lokalnim bolnicama, jer su se bojale sa će se nešto desiti. Čak su i doktori

zaboravili Hipokratovu zakletvu, jedni su radili pod pritiskom, ili postojale su sumnje da se porođaj neće završiti onako kako bi trebalo. To se desilo mojoj snaji Suzani, ona je veoma dobar oftamolog, jako je volim (smeje se). Kada je ona rodila svoje drugo dete, tamo je bila ćerka Hejredina Ukela, koga ja veoma poštujem, on je bio medicinski stručnjak. Tako da beba se rodila... I tako sam ja videla užasne uslove porodiljskog odeljenja, ona je patila nakon ovoga, i uzela je bebu...

I ova aktivnost koju ja zovem više patriotskom nego političkom, kako god, ima karakteristike i osobine politike, ali politike u korist moje zajednice, u korist Kosova, u korist Albanaca... I onoga šta su oni živeli svakog dana. Rako da, zajedno sa grupom žena sa kojima sam radila u školi, mi smo se pridružile Demokratskoj Ligi Kosova [LDK], dočeka nas je pokojni profesor Fehmi Agani. Ovo nije bila neka vrsta stranke za mene, već je bio građanski pokret, i bila je prva registrovana partija koja i danas postoji. Ovo su bili poslednji trenuci raspada Jugoslavije. Tako da se Demokratska Liga Kosova registrovala, rekla sam vam ranije da je to bio građanski pokret, u potpunosti građanski pokret. Tamo, gde je centar mojih aktivnosti bio vidljiv, tamo, gde su me poznavali zbog rada u školi, zbog otpora, zbog otkaza na poslu, sve me je to učinilo i dalje aktivnom i angažovanom... Nemojte da kažem, jer ja to nikada nisam rekla... Angažovana u politici. Kako god, zajedno sa pritiskom i nasiljem koje smo trpeli ovo je bila politika sa jasnim programom, drugim rečima, to je bio program bez nasilja. Zna da je prvi predsednik Ibrahim Rugova, koga su zvali pacifistom, i mi smo nastavili mirno. Onda su preduzeti i drugi naponi, jači pokret je bio neophodan kako bi se nastavilo dalje. Tako da, Oslobodilačka vojska Kosova je osnovana, što je poguralo naš pokret i zapečatilo ga, drugim rečima, uz međunarodnu pomoć, to je zapečatilo sudbinu Kosova danas.

Ja sam radila na osnaživanju žena neštedeći sebe. Imali smo predsednika, kako god predsednik nije bio prisutan jer je išla u Nemačku na master studije, tako da sam ja kao potpredsednica vodila Forum [Ženski forum u Demokratskoj Ligi Kosova] sve do 1997. godine, i tu sam završila sa mojim "političkim" životom, ako mogu da ga nazovem na taj način, jer se patriotski deo i dalje nastavio. 1993. godine se nova ideja razvila iz različitih poseta ženskih organizacija širom sveta, američkih, evropskih, koje su rekle da Ženski forum mora da... Jer su žene bile pod tutorstvom stranačkog rukovodstva. Da li nam je trebala druga organizacija? Tamo je bila Motrat Ćirazi, bila je i Majka Tereza, samo ove dve ženske organizacije, jedna je bila humanitarna, a Motrat Ćirazi je bila fokusirana na obrazovanje. Tako da sam ja došla na jednu ideju i rekla sam, "Možemo li da uradimo nešto? Da osnujemo jednu organizaciju koja je bavi samo ženama?" Ja sam mislila da su sve institucije uništene kao što su bile obrazovne institucije, ove u kulturi i umetnosti su bile uništene, tako da sam zajedno sa Šukrije Gaši i Džeraldinom-Džeri, mi smo odlučile da osnujemo jedno udruženje.

To je bila ideja koju sam ja predstavila Šuki i Džeri, sve smo se složile, i one su mi pomogle u osnivanju organizacije koja se zvala Grupa umetnika i obrazovanje veterana. Imali smo naše programe gde je glavni program umetničke grupe bila umetnost, dok je za obrazovanje veterana bilo obrazovanje. To je bila sjajna kombinacija, jer su oba polja ovih udruženja bila uništena, i bliski su jedno drugom, jer bez obrazovanja ne možemo imati kulturu. Osnovale smo posebne programe, i radile smo u svim zajednicama na Kosovu, takođe smo počeli da radimo na svim etničkim prostorima u drugim gradovima van Kosova {broji na

pristima}, u Ulcinju, u Skoplju, mislim u Makedoniji, u Preševu,⁸ znate Preševo je i dalje u kandžama Srbije, ja sam veoma oštra kada vidim kandže, ali u svim ovim etničkim mestima... Ostvarile smo kontakt i organizovale oko 120 događaja, izložbi, i različitih koncerata u svim ovim regionima.

Tako da, Grupa umetnika i obrazovanje veterana je radila jedan izvrstan posao u to vreme, jer je okupljala sve ove umetnike na jednom mestu, onda kasnije kroz njihov doprinos oni su napravili veliku stvar u oblasti slikarstva, poezije, i muzike. Imali smo kompozitore kao što je Pranvera Badivuku, ili slikar Miradije Ramići, takođe pesnike, imali smo pesnike kao što je Šukrije Gaši zajedno sa Džeraldinom, i veteran u obrazovanju kao što su Veronika Mjeda, vera Dino i Fakete Kusari, koja me je pratila do 2006. godine, Fakete je bila moja desna ruka u promociji obrazovanja albanskih žena. Ovo je bio moj prelazak iz mog života u politici, sa političkim jezikom, ka civilnom društvu. To je bila nevladina organizacija. Ali naš rad se nikada nije zaustavio, jer je naša namera bila oslobođenje od Miloševićevih nemilosrdnih kandži, i nasilja koje je on sprovodio nad albanskim stanovništvom.

Kako god, rekla sam vam svih ovih 15 žena je bilo tamo, i one su uradile sav ovaj posao u povezivanju, povezivanju na jednom mestu svih ovih područja za koje smo mislili da su naša, sva albanska područja, ne samo fizički, nego i duhovno. Bile smo i u Albaniji, Albanija se nije suočavala možda sa problemima kao što smo mi, jer su ovo bila albanska područja unutar bivše Jugoslavije. Problem albanskih žena je bio potpuno drugačije prirode, problem žena na Kosovu, i drugih etničkih područja koja su ne nalazila svugde, bili su potpuno drugačiji, jer smo mi živeli... Oni su bar bili slobodni u svojoj zemlji. Imali su društvene probleme po pitanju oslobođenja žena, ali bilo im je lakše, i sada im je lakše nego nama. Mi smo slobodni, nova smo zemlja, ali se krećemo koracima... Moramo da se krećemo sigurnim koracima, da proverimo ove korake sa politikom koju mi sprovodimo za ovima koji donose odluke. Ja verujem da mi ne treba da gubimo nadu za ono za šta smo radili. Ne treba da ulazimo u političke analize, jer ja ne volim to da radim, ali ja na sve gledam kritički, kako mogu da reagujem, to je... Ja reagujem u mom društvenom krugu. U okvirima mog doprinosa, ja sam pronašla fokus na obrazovanje, tako, to je bila moja politika, rad na obrazovanju žena i unapređenju.

Tako da, što se tiče politike, ja sam napustila politiku, ali ne i rad u udruženju, nastavile smo da radimo u ovoj NVO po pitanju unapređenja žena, položaja žena, i njihovom oslobađanju od okova patrijarhalnog mentaliteta, i teških okova Miloševićevog režima. Kada smo imali rasprave na Forumu, primetila sam da je "muški" faktor, primetila sam... "Sada nemamo vremena da mislimo o položaju žena" nešto tako, "jer imamo nacionalni cij." Ali naš rad za nacionalno oslobođenje je išao paralelno, mislim, mi smo bili jedna snaga koja je ostvarila sve ciljeve koje smo imali, kao muškarci, kao žene, što smo dokazale prisustvom žena u oslobodilačkom ratu, sa OVK. Mislim, mi smo pokazale da smo sposobne da nosimo čak i oružje. Ali mi smo praktično radile sa olovkom, mislim, postojao je slogan sa olovkom, to je bio slogan Motrat Ćirazi, "Sa olovkom u Evropu."

To je bila naša briga, da oslobodimo žene od vekovima starih okova sa tom olovkom, jer je to značilo unapređenje, i to je značilo pripremu nezavisnog Kosova za jednakost, ili za više obrazovanje za žene, za oslobođenje žena, kako bi uhvatili korak sa Evropom, jer mi pripadamo Evropi, ali nažalost, bili smo na

⁸ Opština u južnoj Srbiji, gde su Albanci demografski u većini.

Balkanu, istorijski na Balkanu. Tako da, mislila sam da je absurdno kada je neko od njih bio i i dalje je parlamentarac, ne želim da spominjem njegovo ime, ali on je konzervativac, potpuno je neprihvatljivo da danas kada smo postigli oslobođenje Kosova... "Ostavi pitanje položaja žena," jer su problem žena njihovi problemi, možete li da zamislite to. Ali ja se nisam iznenadila jer je njega odgajila patrijarhalna porodica, i on je mislio da mi možemo da uđemo u Evropu tako. Ali je očigledno, da sa ovom rodnom ravnotežom, nije da smo uradili previše kada pričamo o tome i raspravljamo, ali postalo je moderno za muškarce da kažu, "Da, i mi smo za rodnu ravnopravnost." Ali kada bi ušli u kuću, žena je i dalje bila žena, a muškarac je bio muškarac ponovo, unutar kuće. Mi pričamo priču, ali ne radimo šta je neophodno da se uradi za rodnu ravnopravnost.

Tako da moj život počinje u nevladinoj organizaciji koja mi veoma odgovara, jer sam ja i u takvim godinama da ne želim da se bavim politikom. Moje godine mi to nisu dozvolile, ali ja takođe nikada nisam ni želela da se uključim, da postanem aktivna, tako da mogu da izađem pred naše žene kako bi bile obrazovane, pametne, i da ne budem otpuštena. Možda smo počeli sa nevladinom organizacijom, ali polako, korak po korak, to može biti odskočna daska za ulazak u politiku, jer kada sam rekla ovo Predsednici, bila sam jako srećna što mi je Predsednica dodelila Predsedničku medalju za moje zasluge, bila sam srećna što mi je žena to dodelila, ja sam joj rekla da ću ja pobediti, možda je prejako reći "pobediti", ali ne možemo da kažemo "grabiti". Svesna naše snage, mi ćemo preuzeti sve zadatke, takođe i po pitanju donošenja odluka. I mi ćemo uzeti sve, sve institucije, ali to je ono što Kosovo traži danas, traži Evropu, mi to ne radimo zbog Evrope, nama je potrebno da ove žene postoje, mi moramo da se pomeramo napred, korak uz muškarce.

Uglavnom, moj posao se nije završio. Ovo kažem, posle svega što se desilo na Kosovu, ono što se očekivalo da se desi na Kosovu 1998. i 1999. godine, desilo se! Nije bilo neočekivano, jer je uključivalo celu Jugoslaviju. Tako da šta bi mi trebalo da radimo kao grupa, da li treba da se bavimo umetničkim izložbama? Sa čim? Tako da, pogotovu Grupa za obrazovanje veterana, se fokusirala na smeštaj za izbeglice, koji je počeo 1998. godine, i počelo je kada je Drenica bila teško napadnuta, Peć takođe i okolina Peći. 1998. godine, i tako, išla sam u Ulcilj svake godine na tri meseca, i 1998. sa sjajnom ženom... Ja kažem da je bila sjajna, ali ja sam bila inicijator Anime, jedne organizacije u Ulcinju, doktorka Zilfije Gjoni Duraku, koja je mnogo uradila po pitanju smeštaja porodica iz Drenice, i iz okoline Peći. Mi smo smeštali porodice koje su predvodile žene, jer su muškarci bili na frontu, ili su otišli negde, na tri meseca. Kada bismo videli da porodicu predvodi muškarac nismo ih smeštali. Naš zadatak je bio da smestimo žene i decu.

Uradile smo veliki posao zahvaljujući organizaciji Anima, ali i profesorka Mejreme je bio takođe sa organizacijom Anima, ona je bila iz Ulcinja, nas tri smo bile iz Ulcinja, uključujući i Fahri, koja nam je pomogao. On je uvek bio dostupan sa svojim kolima kako bi pomogao da se smeste žene i deca, naročito trudne žene. Na porodiljskom odeljenju, ginekolog Zilfije Gjoni je igrala veliku ulogu. Na kraju, mi smo odlučile, jer sam ja takođe bila i na Kosovu, da koristimo vile u Štoju, jer je bilo mnogo vila u Štoju koje su posedovali Kosovari. Sa jednim naređenjem, ja ne znam kako sam ja i gde skupila tu hrabrost (smeje se), rekla sam, "Došli smo ovde..." svi su bili na odmoru dok je Kosovo gorelo, 1998. godine Drenica je bila zapaljena, pogotovu okolina Peći, Đakovica. Rekla sam, "Mi smo došli ovde na odmor, svi vi dajte vaše

ključeve od vila, danas je komisija rekla tako.” Svi Kosovari su nam dali svoje vile, otvorili su za izbeglice iz Drenice, svo oni su bili smešteni u našim vilama.

Ja sam prva pružila primer, imala sam porodicu iz Komorana, i moja vila je bila mala, skromna, imala je samo dve sobe, kako god, jedna velika porodica i svi drugi su bili smešteni tamo. Muharem Gaši, Emine Gađi, ginekolog, Talat Gjinoli, svi su postali deo ove akcije, Agron... Da ne spominjem druge koji su bili vani... Na brdima mora, ili iza, Donji Štoj, takođe i Gornji Štoj. I na ovaj način sve ove porodice su bile smeštene, pronašli smo strane donatore koji su primetili da neke žene smeštaju Kosovare. Ovo je, kako su oni rekli, ne Drenica... nego Kosovari. Mi smo skupljale novac, sve smo stavile na papir, kome smo dale i koliko. Fahri je uvek bio zadužen za logistiku, uvek je znao kako da smiri napetost, i da pruži oslonac ovim porodicama tako što ih je podržavao. Onda je vreme došlo i mi smo morali da idemo, nisam imala priliku da idem u Ulcinj, oni su izbacili moju porodicu i mene, tako da smo otišli u Strugu.

Kao što sam rekla ranije, uglavnom sam bila fokusirana na pismenost i obrazovanje devojčica u ruralnim područjima. Nije bilo lako čak ni pre rata, sada, nakon rata posao koji smo radile kao tim – jer sam saradivala sa mojom kolegicom, veterankom za pismenost, Fajete Krusani, koja me je pratila sve vreme korak po korak, ali najčešće sam imala podršku mog muža Fahri – nije lako, ali bilo je zadovoljstvo za nas da kontaktiramo direktno ljude koji su bili odmah uzbačeni iz škole. Prirodno, morali smo da napravimo spisak raseljenih ljudi, i ovo smo radili u sektoru za obrazovanje gde su se oni identifikovali, imali smo spisak od oko dve stotine studenata, od kojih su osamdeset odsto bile devojčice koje su napustile školu, ali na terenu mi smo pronašle još već broj devojčica koje su napustile školu.

Prva faza u prvom koraku bilo je da se kontaktiraju porodice, i naš posao je bio na nogama, [išle smo] od kuće do kuće. Fokusirale smo se na sela, i tamo smo kontaktirale predstavnike sela, onda smo kontaktirale domaćinstva, različite krajeve, gde smo mislile da ima dovoljno devojčica koje su napustile školu. Rekla sam vam, u našem poslu prvi korak je bio da se kontaktiraju porodice. Bilo je veliko zadovoljstvo kada bi nas porodice lepo dočekale nakon što smo ih kontaktirale, to je bilo nešto što je činilo da se lepo osećam, jer kada smo odlazile da ih ubedimo da promene odluku koju su roditeli doneli za dete, glava domaćinstva je uglavnom bila za to da se napusti škola, dok je njegova žena, devojčicina majka, kroz pokrete, pokušavala da pokaže da je on taj koji ne dozvoljava [obrazovanje], ali ona je bila za obrazovanje. Bilo je ovih drugih za koje je bilo korisno da su devojčice kod kuće, ali uglavnom osamdeset odsto majki je bilo za obrazovanje... Jer su one gledale na svoj život, šta su one ostvarile bez obrazovanja, i one nisu želele to za svoju decu, za njihove ćerke.

Tako da kada smo posećivale kuće od vrata do vrata, nailazile smo na reakcije, na otpor, ali pre rata mi smo motivisale glave domaćinstva u jednom trenutku jer smo mi bile... Pre, pre rata, imale smo poslove. Miloševićev režim je bio veoma oštar, i Miloševićev cilj je bio da se zatvore škole, mislim, postojala su dva glavna faktora, postojala je nepismenost, ali Miloševićev plan je bio albanski kulturno-obrazovni genocid. Niko nije želeo da šalje devojčice u školu. “Dobro,” rekla sam, “Ti si u programu koji Milošević sprovodi na Kosovu. On je zatvorio naše škole, jer je on znao da ćete mu vi pomoći tako što nećete dozvoliti vašim

ćerkama da idu u škole.” “Ne,” rekao je, “Nisam ja u Miloševićevom programu, ja sam protiv njega. Ja volim slobodno Kosovo, ja želim da se oslobodim ovog oštrog režima.” “Onda,” rekla sam, “Pomažeš im sa svojim rečima.” Dok smo razgovarale (smeje se) i dok smo... Prirodno bile smo veoma pažljive, bile smo taktične u razgovoru sa njim. Konačno smo se dogovorili, “Ukoliko dopuštanje moje ćerke da ide u školu pomaže oslobodenju Kosova, evo je, uzmite moju ćerku” (smeje se). Šta hoću da kažem je da smo morale da rušimo sve sa hamerom, malo po malo, to je bio patrijarhalni mentalitet, ne malo, nego dovoljno patrijarhalan, da devojčica ne mora da bude obrazovana, i dodajte tome kontrolu, manjak bezbednosti, nije postojala sloboda kretanja.

Kako god, osiguravale smo jedan oslonac za ove devojčice sve vreme tokom njihovog školovanja, tako da je bilo dobro da smo se dogovorile da devojke nastave sa obrazovanjem, iako je krajnji rok za prijem već istekao. One su naravno morale da polože prijemni ispit, ali je krajnji rok istekao za njih za upišu srednju školu te godine. Mi smo napravili dogovor sa direktorima srednjih škola kada smo u jednom trenutku poslale 37 devojaka, i bilo je otprilike to vreme kraj oktobra. Radili smo na jednom ugovoru, i oni su primili devojke i ove devojke su išle u različite škole. One su završile srednju školu i 22 njih je otišlo i na Univerzitet, mi smo garantovale stipendije za ove devojke, stipendije smo dobili od različitih lokalnih donatora, sve ove devojke koje smo mi ohrabrile, koje smo mi osnažile za srednjoškolsko obrazovanje, i osigurale smo im fondove od lokalnih donatora. Galica turs i Saraci turs, koje su bile tamo i pre rata, oni su dali devojka buklet sa fotografijom, koji je potpisala Grupa za obrazovanje veterana, i kada bi devojke pokazale taj buklet nisu morale da plate ni 50 centi, dinari su se tad koristili.

Tako da smo u jednoj godini pružile pomoć za oko 92 devojke, 92 devojke su išle u školu, jer je bilo napuštanja čak i iz Osnovne škole i Srednje škole u opštini Vuštri. Ovo smo uradile u 67 sela u opštini Vuštri. To je bilo teško vreme jer smo morale da razgovaramo sa porodicama i sa glavama domaćinstva, a glave domaćinstva su bili muškarci. Onda smo pričali sa strane i ubeđivale devojčice, jer je prva reakcija koju je dala glava porodice, koji je bio neobrazovan, bila je, “Ne slažem se.” Ona je znala da je klima bila takva u kućama kada je u pitanju obrazovanje, i mi bismo je ubeđivale da ona mora da se bori za svoj život, a ne da ugađa roditeljima, ali na je morala da ih ubeđuje sa drugim argumentima, da njen život treba da bude drugačiji od onog koji je generacija njene majka imala i druge generacije.

Tako da smo uspele u slanju oko 910 devojaka u srednje škole i na fakultet. To je ono što se tiče formalnog obrazovanja, tu smo imali uspeha u formalnom obrazovanju. Neformalno obrazovanje se bavilo iskorenjivanjem nepismenosti, mi smo pružale različite kurseve kao što je... Otvorile smo jedan neformalni centar za obrazovanje, gde je mogao da se uči engleski jezik, takođe šivenje je moglo da se uči, i o zdravlju, zdravlju mladih devojaka i mladih majki. Kursevi engleskog jezika su osposobljavali devojke, ukoliko bi završile srednju školu, to bi i pomoglo pri dobijanju posla posle, jer je poznavanje engleskog jezika bio glavni zahtev za dobijanje posla, tako da su devojke bile ospodobljene da zarade sredstva za sebe i sa ovim zaradama one su sticale nezavisnost. Ukoliko su devojke bile finansijski nezavisne, i zarađivale svoj novac, nije joj trebala bilo kakva pomoć, jer je na neki način, na neki način je osvojila svoju nezavisnost, bez obzira na činjenicu da osoba uvek mora da odgovara nekome, pogotovu glavi porodice, čak iako zarađuje novac, ali za svaki korak mora da se odgovara glavi porodice.

Na taj način, mi smo [obrazovale] oko 1800 devojaka, sada govorim o periodu nakon oslobođenja Kosova, koje je bilo potpuno uništeno, ekonomski uništeno, jer smo mi svedočili situaciji na Kosovu nakon oslobođenja. Imali smo problema, jer se sve promenilo... Mnoge različite promene su se desile, sada škole više nisu trajale osam godina, dodali su i deveti razred. Imali smo tu problem, da se devojke upišu u deveti razred, jer je bilo mnogo centara na različitim nivoima gde su devojke morale da idu. Devojke su morale da putuju, trebale su novac za putovanja, na primer jedan evro, tako da bi mogle da odu i da se vrate. Onda su počele da napuštaju školu, pogotovu u devetom razredu. To je bio jedan problem, u tom trenutku to je bio ozbiljan problem, i mi smo počele sa kampanjom o širenju svesti kod devojčica, da su one definitivno morale da nastave gde god da su bile, moraju da nastave svoje obrazovanje. Šta hoću da kažem, sa devetim razredom, škola je trajala devet godina, i onda smo imali mnogo problema, ali zahvaljujući lokalnim donatorima ponovo, mi smo osigurale finansiranje za devojke da putuju besplatno (smeje se), ali kasnije, srećom kasnije, ovaj problem je rešen.

Bilo je to vreme kada su devojke napuštale školu jer su morale da putuju, morale su da putuju u druga sela ili druge centre, uglavnom centre koji su bili u Vuštri, u gradu Vuštri. Nije bilo razreda za deveti razred u selima, ali zahvaljujući sistemu, zahvaljujući obrazovnim sekcijama, tome da smo slobodni sada, sproveli smo novu reformu, mislim, da svaka devojka može da ide do devetog razreda. Deveti razredi su otvoreni u svakoj školi koja je imala do tad samo osam razreda, i tako da mi nismo imali problem tamo, mislim, ovaj problem je bio rešen. Sada imamo problem, imali smo taj problem da su te devojke morale da nastave i srednjoškolsko obrazovanje, iako na početku, pre nastavka, ove devojke su pravile pauzu, i nisu išle u školu, tako da su izgubile godinu zbog nekoliko meseci, tako da smo se ponovo fokusirale na ove devojke koje su ostale iza pola godine, ili tri ili četiri meseca, i nisu mogle da pohađaju deveti razred. Ali uz podršku i razumevanje devetog razreda, mi smo uspeli da upišemo devojke, kako bi one mogle da nastave svoje obrazovanje u devetom razredu, nije to više bio osmi razred, to je bio deveti razred. Sada, problem je bio, kako da upišemo sve ove devojke u srednju školu.

Moram da kažem da je u Vuštri postojala Gimnazija, takođe i Tehnička škola, i Stručna škola, tako da se išlo u deveti razred kako bi se diplomiralo, govorim o devojka. Tako da smo pronašle sredstva za devojke za srednjoškolsko obrazovanje. Pronašle smo čas, tamo je moglo da bude dvadeset devojčica, deset devojaka, 15 devojaka... Među njima bile su i devojke koje su od početka rekly, "Ja ne mogu da priuštim obrazovanje jer ja nemam sredstva za to." Bilo je devojaka sa kojima su se roditelji slagali, ali nisu imali sredstva. Tako da smo se mi fokusirale na obezbeđivanju toga da one ne napuste školu, i glavna briga je bila da se obezbede sredstva za prevoz.

Kao što sam rekla, isti donator kao i ranije pre rata su nastavili da finansiraju ove devojke čak i posle rata, jednom rečju, to su bili fondovi od donatora koji su dozvoljavali njima da putuju do srednje škole. Bile smo veoma uspešne u tome, rekla sam vam ranije da smo upisale 910 devojaka u školu. Što se tiče neformalnog obrazovanja, i učenja engleskog jezika, i kompjuterskih veština, i šivenja, čak i šivenja... Sve su one su morale da polože ispite na odboru. Ali nismo imale pravo da izdamo diplome ovim devojka, samo smo davale pisma sa potvrdom. Tako da su one sa ovom preporukom mogle da nastave sledeći nivo engleskog

jezika, kompjuterskih veština, i one su bile primljene na kurs engleskog jezika, kurs kompjuterskih veština ili šivenja. Bile su primljene, kako bi kasnije mogle da nastave sa obrazovanjem i da steknu diplomu. U to vreme, trajne kovrdže na kosi, šišanja, i sve te stvari, to je bilo moderno, ali ja nisam mnogo to koristila, iako sam imala ponude za to, donacije, moj posao, ili moja organizacija je bila specijalizovana, nikada nisam prihvatila nijednu donaciju koja se nije ticala formalnog ili neformalnog obrazovanja. Tako da, na ovaj način je 1800 devojaka položilo u glavnom centru formalno i neformalno obrazovanje.

Svetska konferencija u Pekingu bila je u septembru 1995. godine, kada su ženske grupe iz Amerike kao što je grupa STAR, STAR PROJECT, razgovarale su sa grupama koje su uključene u različite aktivnosti, razgovarale su sa ženama sa Kosova, nisu se sastajale sa članovima političkih stranaka, samo sa predstavnicima civilnog društva. To je bio Ženski centar, bio je ovaj STAR PROJECT čija je jedinica postojala u Prištini, ali takođe i mi iz Ženskog foruma, za osnovama Ženskog foruma, koji sam ja vodila tri godine, za koji sam bila izabrana da učestvujem za Svetskoj konferenciji u Pekingu. Spadali smo u kategoriju nevladinih organizacija, sedam ili osam žena, Ženski forum je bio finansiran od strane Demokratske Lige, dok su se druge grupe finansirale od strane drugih međunarodnih ženskih organizacija, uglavnom američkih.

Imali smo priliku da upoznamo sve žene iz razvijenih ili zemalja u tranziciji kao što je naša, gde je postojala ista politička klima. Pronašle smo mnogo podrške, ali mi smo bile u kategoriji za nevladine organizacije [na konferenciji], dok je Hilari Klinton bila, ne istog trenutka, ali sa delegacijom, u kategoriji gde su Vlade. Ali mi nismo mogle da pristupimo toj kategoriji jer nismo bili prihvaćeni kao država, bilo je iluzorno da se misli da smo pobedili, da smo osvojili državljanstvo i odvajanje od Srbije tako brzo. Ali Sevdije Ahmeti je bila jedna od aktivistkinja koju su sponzorirali Amerikanci, i ona je imala bogatu dokumentaciju o tome šta se dešavalo sa ženama i deci. Jer ovde je program bio o nasilju koje je dolazilo od strane oštrog srpskog režima, nasilje prema ženama i deci, i ona je imala dovoljno materijala i kontakata sa američkim saradnicima koji su bili zainteresovani za položaj žena i dece na Kosovu, tako da, zahvaljujući akcijama nje i njenih prijateljica i saradnica, ona je zvanično, javno prezentovala mnogo materijala na Svetskoj konferenciji u Pekingu.

U ovoj nevladinoj kategoriji, ona je sprovodila radionice i držala je mnogo različitih sekcija kojima su prisustvovala... Bila je posebna sekcija o Kosovu. Edita Tahiri je bila prisutna tamo, dok je moderatorka bila Sevdija Ahmeti. Edita je govorila na radionici, Edi Šukriu je takođe govorila, pretpostavljam trebalo je da znamo kako da se ponašamo, ali mi nismo znale, to je bilo nešto novo za nas (smeje se). Trebalo je da govorimo više o tome šta se dešava ženama i deci na Kosovu, kako mi je rekla Džuli Mertus kada se vratila na Kosovo. Ona je rekla, "Vaša radionica nije uspela." Iznenadeno sam rekla, "Zašto?" Ona je rekla, "Neke žene je trebalo da govore, mnoge žene su govorile." Imale smo mnogo iskustva kao aktivistkinje, imale smo dnevna iskustva sa terena. Trebalo je da pričamo više o konkretnim događajima koji su se dešavali na Kosovu.

Kako god, naš glas se čuo na konferenciji, i konferencija je trajala nedelju dana. Naš posao se nastavio... Ovo je bilo, ne mogu da kažem da je to bio naš plitički život, najviše smo se fokusirale na položaj žena na

Kosovu, u vremenu kada je žena trpela duplo nasilje, jer joj je dete ubijeno pred očima, i njen muž je ubijen pred njenim očima. Tako da nasilje koje je žena preživela tokom Miloševićevog režima je bilo neobjašnjivo.

I nakon rata mi naravno nismo prestale da radimo jer je postojala potreba nakon u uništenja Kosova, potpunog ekonomskog uništenja, to je bila katastrofa, potrebno je bilo da se nastavi sa radom na obrazovanju devojčica, nastavak njihovog obrazovanja značio je njihovo osnaživanje, da se ne ostave bez srednjoškolskog obrazovanja, i naš cilj je bio da ove devojke idu i na Univerzitet. Nije bilo lako jer nakon istraživanja koje smo sproveli, naša organizacija, sprovela je 2005. godine, to je sponzorirao FDI [Foreign Direct Investments] iz Amerike, mi smo mislili da više nemamo problem sa patrijarhalnim mentalitetom. Bile smo srećne da vidimo da su glave porodice shvatili važnost obrazovanja, i da je obrazovanje devojčica neophodno, ali još jedan faktor je izašao kao rezultat istraživanja koje smo mi sprovele, tako što smo intervjuisale glave porodica u pedeset sela, ispalo je da oko osamdesetdva odsto čini ekonomski faktor.

Sada smo imale veću brigu, kako da motivišemo ove devojke i kako da se bavimo ekonomskim problemima, to je bila osnova obrazovanja. Ponovo lokalni donatori su pomogli, mi smo obezbedili odeću za devojke, jer su im porodice bile uništene, pogotovo u selima, oni su bili potpuno uništeni, njihove kuće, njihovo zdravlje, sve što su imali, sve je otišlo i nestalo. Takođe smo obezbedili i prevoz za devojke, odeću, i sredstva za obrazovanje, ova tri problema su bila pokrivena tako da devojke nisu imale izgovor da ne nastave svoje obrazovanje (smeje se), mi smo to napravile ponovo. Videle smo da u nekim porodicama devojke su izmicale školi, jer mi smo pratile, pratile smo njeno srednjoškolsko obrazovanje. Ja sam pratila devojke, ove koji smo mi upisale u školu, sve vreme smo ih pratile, kako je njihov napredak izgledao, i sve drugo.

Onda smo primetile da neke devojke nisu išle u školu, ili su bile odsutne nekoliko dana zaredom, mi bismo odmah uzimale adresu i odlazile u njihovu kuću, i dok smo pričale sa ocem, on bi rekao, "Ja imam samo jedan evro," rekao je," Jedan evro, ali ja imam i sina, i moj prioritet je moj sin." I mi smo videle kako se devojke maltretiraju, nezavisno od toga kako su im roditelji mislili, kao što sam rekla ranije, [patrijarhalni] mentalitet je nestao, i to je bilo veliko zadovoljstvo za nas. Kako god, ako je imao novčić, on bi ga dao sinu, i devojke i dalje ne bi imale... Jer su oni verovali da ona, da budućnost te devojke nije u toj porodici, jer bi ona išla u drugu porodicu, i ona bi stvorila drugu porodicu, i nije im bilo važno da li on brine o njoj ili ne. Ali sin, on će biti glava porodice sutra, i posle sutra, kada bude stariji, on će osiguravati sredstva za život, tako je to izgledalo u suštini. Tako da smo mi reagovala, i rekle smo, "Ako vi nemate novac za devojku, i mi ćemo obezbediti odeću i prevoz zahvaljujući lokalnim donatorima."

Bilo je neverovatno, ovo sa lokalnim donatorima, jer mi nismo imali mnogo preduzetnika, nismo imali razvijeno preduzetništvo na Kosovu, bilo je malih poslova, kako god, koji god da su oni bili, oni su bili u mogućnosti da podrže obrazovanje devojaka, da daju svoju pomoć, i da ih sponzorišu. To nas je ohrabrialo, ta reakcija donatora, jer sada, poslednjih pet godina, razvili su se neki poslovi, čak i velike kompanije sa velikim zaradama. To me je navelo da mislim, zašto svi ovi donatori daju i daju novac? Zašto ne bismo imali neki epicentar? To može da bude neki fond, to je bila neka ideja koja mi se vrtela po glavi sve vreme, davalo mi je hrabrost i donatori su me ohrabriali. Fond treba da se napravi za obrazovanje devojaka, za sve one devojke u selima, jer smo mi bile fokusirane sve vreme, sela su bila u našem fokusu,

jer su tamo postojale veće potrebe i veća uništenja su bila tamo, ali bilo ih je takođe i u gradovima. Kako god, čak i devojke sa prosečnim ekonomskim uslovima su bile zlostavljane na isti način, Nisu išle u školu. Za tu kategoriju devojaka morale smo da dođemo do ideje o osnivanju fonda. Moj muž se složio sa mnom, i uz njegovu pomoć, mi smo činili čuda na terenu, jer je on uvek bio spreman da me podrži, jer je i on došao iz oblasti obrazovanja, on je imao akademsku profesiju. Kako god, obrazovni proces nikada nije imao... Zbog toga što on bio tražen stručnjak, i ja sam uvek imala njegovu podršku, i čak i njegovu dobru reputaciju koju je imao u tom okruženju u kojem je radio. Naš posao se nije samo sprovodio u opštini Vuštri, nego i u celom regionu Mitrovice, a region Mitrovice je uključivao Mitrovicu, Škenderaj, i Vuštri.

Veoma posebna prilika je bila kada smo imali trening o zdravlju o osnovnom zdravlju žene i mladih devojaka, imali smo trening u Vlahi, što je selo blizu lepe Bajgore, sa takvim pogledom, bilo je zadovoljstvo posetiti ova mesta, tako su lepa. Ja nisam bila u Švajcarskoj, ali ja mislim da su ovi delovi lepši i od Švajcarske, ovi pogledi koje sam ja videla u Bajgore, Vlahi. Tako da smo mi pozvale mlade žene i devojke koje nisu završile srednju školu, pozvale smo ih u naš neformalni obrazovni centar. Prvog dana smo registrovali devet devojaka koje su završile osmi razred, ali nisu pohađale deveti razred. Bili smo oduševljeni, dobili smo listu, odlazili smo tamo, i svi su pratili kurseve o osnovnom zdravlju žene i devojaka u školama. Mi smo kucale i na vrata direktora, i ja sam rekla, "Da li znate da devet devojaka ovde u Vlahi ne pohađaju deveti razred?" On je rekao, "Ja se izvinjavam, ja..." On je razgovarao sa mnom i sa Fakete, nas troje smo bili u kancelariji, i on je rekao, "Mi znamo da one nisu..." Nastavio je, "Šta mi da radimo? One moraju da idu u Mitrovicu" rekao je, "da putuju u Mitrovicu." Ove devojke nisu imale sredstava da idu u Mitrovicu, i ovi koji znaju taj kraj znaju kako je putovati od Bajgore i Vlahi. Tako da smo mi otišli, Fahri, Fakete i ja, Fahri je dobro poznavao čak i ovde u [obrazovnom] odeljenju u Mitrovici, tako da je on objasnio problem. Onda odmah, ne sećam se ko je bila osoba koja je bila zadužena za obrazovanje, odmah je preuzela prvi korak, i možete li da zamislite, nakon jednog meseca on im je obezbedio nastavničko osoblje i otvorio je odeljenje za deveti razred. Tako da sada, ove koje su završile osmi razred u junu, što je bilo nekoliko devojaka, bilo je neophodno da se napravi uporedni razred, i za to je bilo neophodno da se ima ukupno 15 učenika, a samo je devet bilo ostalo tada bez... Tako da se uporedni čas otvorio naredne godine, i ovih devet devojaka, iako su imale jednu godinu pauze, su nastavile sa devetim razredom. Drugim rečima, ovih devet devojaka nisu završile bez devetog razreda. Tako da kada su završile školu, mogle su da se upišu u srednju školu, jer samo sa osmogodišnjim obrazovanjem nije moglo da se upiše u srednju školu. To je bio veoma poseban slučaj, ali mi smo ga rešili uspešno.

Čudo je da svaki ženski pokret, govorim o okruženju u kome ja živim, o okruženju gde ja živim na Kosovu, svaki ženski pokret koji mi možemo da zovemo pobunom, muškarci na to kažu, "Ah, feministkinje! One imaju posebne zahteve." Mislim, termin feministički, ili feministički pokret zavisi od okruženja u kom živite, jer vas oni karatkerišu kao "feministkinju", jer feministkinje traže jednaka prava. Ja verujem da feminizam treba da traži za dodatne privilegije zarad rodne ravnopravnosti. Mora da ima, feminizam ima ciljeve, tako ja to razumem! I to je prirodno pravo koje mi moramo da imamo, ovaj pokret mora da ima posebne zahteve, jer je posebne prirode, jer žena ima sposobnost reprodukcije. Ona je božansko stvorenje! Tako da ukoliko ona traži posebna prava, i ako ona ima ova dodatna prava, ona je okarakterisana kao feministkinja. Sada, za najmanji pokret, ukoliko mi tražimo pravo da budemo jednake sa muškarcima... "Ah, vi feministkinje!",

drugim rečima, to je jedan pridev koji oni koriste pogrešno, oni iskrivljuju feministički pokret koji se kroz istoriju borio za rodnu ravnopravnost.

U zemlji gde postoji vladavina prava, i zakoni koji štite žene, ukoliko tražiš dodatna prava, ja bih rekla da je to feminizam. Znamo za Virdžiniju Vulf, "Sopstvena soba," pročitala sam je, ali takođe i Taslima Nasrin u okruženju koje... Ona je Azijatkinja, Taslina Nasrin, i ona kaže, "Žene, pobunite se!", to znači da spavaš po pitanju svojih osnovnih prava, ti se ne boriš. Ali Virdžinija Vulf, znate da je ona bila Engleskinja, i njen muž i njen svekar su joj pomogli po pitanju rodne ravnopravnosti, ona na kraju nije uspela, jer je bila obeležena kao ekstremna feministkinja, i onda je izvršila samoubistvo kada nije uspela u svojoj borbi za rodnu ravnopravnost.

Ovde, kada neko želi da ti kaže da imaš previše zahteva, oni te nazovu feministkinjom. Ali mene to ne tišti, neka me zovu feministkinjom. Kako god, na Kosovu mi se borimo za rodnu ravnopravnost. Mi se nigde ne nalazimo. Molim vas, hajde da razgovaramo, mi imamo sastanke, sada je na tome fokus, i naše institucije se ne bave za zakonima o rodnoj ravnopravnosti, o svemu tome se pričalo, tako da kada žena ode kući, ona je na istom mestu kao pre sto godina, i muškarac je isti kao pre sto godina. Niko ti ne garantuje nikakva prava, ali mi ćemo se boriti, i mi ćemo ih pobediti, ili jednostavno zgrabiti. Ja ne mislim da je "zgrabiti" nešto oštra reč, jer se mi borimo za rodnu ravnopravnost, sa našom snagom, sa našom energijom. Mi ne mislimo da ćemo promeniti društvo gde ćemo poniziti muškarce, gde ćemo mi zloupotrebljavati ova prava, zloupotrebljavati prava muškaraca koja pripadaju i nama, mi smo za ravnopravnost, mi čak praktikujemo solidarnost, potrebno je više od toga kako bi pobedili, jer je žena božansko biće. Ja kažem božansko, jer ja imam pravo da kažem božansko, jer {broji na svojim prstima} ona zna kako da upravlja porodicom, zna kako da zaboravi, zna kako da toleriše, zna kako da zaštititi porodicu. Istorijski albanska žena na Kosovu je spasila svoju porodicu, i uvek je bila na drugom mestu, ili poslednja koja se prepoznavala, osim kada dete kaže, "Mama!" Ne postoji lepša i uzvišenija izgovorena reč... Majka. I muškarac nema ovu karakteristiku, i meni je drago da je nema.

Feministkinje kao takve... Da, u ovim okolnostima ja bih sebe smatrala jednom, ne želim samo da se borim za rodnu ravnopravnost, kažete to muškarcima. Ali ukoliko me oni nipodaštavaju i moju borbu, ja ću se boriti za to što je nipodaštavano, i pustiti ih da me zovu feministkinjom. Pustite ih da me zovu feministkinjom. Kako god, ja sam za rodnu ravnopravnost, za jednaka prava, jer društvo samo za žene ne može da postoji, društvo koje postoji, svet koji postoji ne može da postoji... Muški svet. Jer ja mislim, ne bi trebalo da napadamo muškarce, ali {broji na prstima}: žene nikada nisu bile u ratu, uvek su u miru, žene nikada nisu bile uključene u organizovani kriminal, žene nikada ne zlostavljaju, ne sprovode opresiju. Sve su ovo osobine koje mi treba da slavimo, jer je epicenter zla koje nam se desilo, meni je žao, ali je muškarac! {broji na prstima}: ko je organizovao prostituciju? Koje ljudsko biće? Ko koristi prostituciju? Muškarac. Mislim na sve ovo... Epicentar svog zla koje postoji, hajde da ne generalizujem muškarce kao kategoriju, ali muškarci su pokretači svega što je zlo.

Sa žaljenjem kažem da nije... Kada kažem da su osnovna prava ugrožena, ne pričamo o ženama. Ali ako govorimo o kršenjima osnovnih ljudskih pravima, ukoliko se to sprovodi od strane institucija, da ukoliko jedno ljudsko biće zlostavlja drugo ljudsko biće, ukoliko su prava ugrožena, ukoliko institucije ne mare o kršenju ljudskih prava, onda šta je gore od toga. Ja mislim da sam ja zabrinuta za ova prava, hajde da ne spominjemo da sam ja na kraju, na kraju svog života, to je treća faza, jer je neću da živim dve stotine godina, ni stotinu i pedeset godina. Moje pravo na život, mislim, da živim, je bilo ugroženo. Kao penzionisana osoba, pravo da dobijam doprinose od svog posla mi je bilo uskraćeno, to me čini da eksplodiram ponekada kada kažem da sam penzionisana, ta reč me ubija. Oduzeto mi je osnovno pravo da živim, da postojim. A da ne pričam i o drugim stvarima, ja mislim da svaka osoba na Kosovu treba da koristi ova prava. Ali da bi se koristila ta prava, moraju da postoje zakoni.

Mi znamo da čak i Povelja UN zabranjuje povredu osnovnih ljudskih prava, ali ovde je čak i to prekršeno, jer nije važno da li postoje zakoni, jer ukoliko nisu sprovedeni, ili sponzorisani... Na primer, spomenula sam rodnu ravnopravnost, ukoliko napravite zakon o rodnoj ravnopravnosti, i ako je taj zakon podržan, finansiran, tako da može da se sprovede, ili ako je taj zakon paralizovan, misliće na to da taj zakon ne može da se sprovede, ja mislim da su onda prava ugrožena, ali bilo bi još tragičnije ukoliko bi institucije kršile ljudska prava. Ja mislim da mi idemo ka tome, ja mislim da se mi oslobađamo tog sindroma da jedan čovek čini loše drugom čoveku, ili da ne obraćamo pažnju na individualna, privatna, i građanska prava.

Mi smo imale čak i teške napade hodže koje moramo da ignorišemo,⁹ moramo da ignorišemo njegove stavove. To je bilo drastično kršenje moje privatnosti, po konvenciji on ne sme to da radi, ne bi smeo da se usudi. I gde je zakon sada? Kada oni napadaju kategoriju, i ta kategorija ima jednakost kao ljudsko biće, ja mogu da kažem da to nije dobro, mi možemo to da ignorišemo, ali to ignorisanje mora... On kaže muškarac je na prvom mestu, on rukovodi svime. Oni moraju da reaguju. Tako da o pitanju ljudskih prava, čula sam Ombudsmana, koji je rekao, "Oni napadaju naše institucije..." rekao je, jer on ima sva dokumenta i prigovore koje su dolazile od građana. Rekao je, "Naše institucije krše osnovna ljudska prava, kako ih ne bi kršila mi moramo da imamo zakone, ali zakon mora da se primenjuje, zakon mora da funkcioniše." U zemlji gde zakon ne funkcioniše, ne možemo da se nadamo da će to biti autentično, ali ja mislim da ova politička klasa koju imamo danas, ja mislim da oni rade u tom pravcu. Hajde da vidimo da li će oni to da ostvare, (smeje se) prirodno je da pokušavaju sa retorikom. Šta će biti sprovedeno od svega o čemu govorimo? Jer se akcije ne slažu sa onim što smo obezbedili zakonski.

Ne, ja mislim da ne, jer oni ostave sa strane ove žene koje su bile ovde i brinule o... Ili koje se nalaze širom civilnog društva, i pripadaju civilnom društvu, i njih je malo brojčano. Sada, u poslednje vreme, od kad imamo ženu Predsednicu, ja verujem da će ona da brine i ona brine o aktivistkinjama koje ne treba da budu zaboravljene, jer one i dalje rade. Kako god, ja znam da je Predsednica vredna, pogotovu po pitanju starijih žena, koje su toliko doprinele nacionalnom slučaju. Na dan 8. marta dobila sam buket cveća koji me je veoma usrećio, jer čak i misao da sam još aktivna, da nismo zaboravile te žene iz devedesetih, ili od pre dvadeset godina, nismo ih zaboravili, jer one pokazuju i dalje u svojim svakodnevnim aktivnostima, i čak i

⁹ Misli se na Šefket Krasnići, glavni sveštenik, ili imam, u glavnoj džamiji u Prištini, koji je 2012. godine bio zagovornik radikalnih konzervativnih društvenih pogleda.

u budućnosti. Ali u mojim godinama, doći će to sutra, ili dan da ja... Ja imam pravo da se penzionišem. Kako god, ja mislim da kada budem prestala da radim, ili ako ne budem više u stanju da doprinesem, da pomognem u okruženju u kom živim, ja ću osećati kao da više nisam živa, kao da ne živim. Tako da, sav ovaj posao koji radim, pruža mi zadovoljstvo, i čini da se osećam živom. To ne znači biti samo fizički aktivna, nego da je i moja duša živa, i moja želja za životom, onda ja osećam da ja i dalje zaista živim.

Moje najveći napredak je bilo to kada sam videla da moje devojke postaju doktorke, advokaticе, profesorke književnosti, u različitim poljima, bile su dve koje smo poslali na univerzitet i to je moj najveći uspeh. Ali ja nisam zadovoljna samo sa uspesima koji su već naglašeni. Moj uspeh u mom neprekidnom poslu za obrazovanje devojaka je i Fondacija za obrazovanje devojaka. Par Bućinca, zahvaljujući izvrsnom poslu u organizovanju saveta, uključujući i naš posao od pedeset godina, mog muža Fahrija i mene, nagrađen je 23. maja 2013. godine, kada smo u roku od dva sata skupili 24,000 evra. Zajedno sa Fahrijem, otišli smo na kratki odmor, ali kada smo se vratili sa odmora, naš posao sa lobiranjem kod donatora je počeo, tako da je fond mogao da radi pet godina, gde su donatori dostavljali svoju pomoć za obrazovanje devojaka. Sedamdeset odsto ovih sredstava ide direktno tamo gde je osnovan, u Vuštri. Mislim da je to bilo 2013. godine, kada je sedamdeset odsto novca otišlo devojkaма u opštini Vuštri, i trideset odsto je bilo raspoređeno po drugim opštinama. Ja verujem da kasnije, nadam se ovaj fond će živeti dugo sa dovoljno sredstava, i da se kreće od opštine do opštine, gde će oni dobiti... Devojke koje ispune uslove će imati pravo da uživaju koristi ovog fonda koji je osnovan od strane Upravnog odbora Fondacije za obrazovanje devojaka, para Bućinca. Zasnivano na ovim uslovima, one dobijaju pravo da studiraju.

Praktično ja mislim da je Kosovo otišlo u rat zbog brutalne policije, dodatno zbog vojnih jedinica, koje su dominirale na Kosovu. Način na koji se ona kretala Kosovom, bio je veoma zadivljujući. Kada se pojavila Oslobodilačka vojska Kosova, oni su nam pružili nadu da se nešto pomera na Kosovu. Nakon pojavljivanja OVK, situacija je postala čak i teža za građansko stanovništvo na Kosovu. To je počelo 1998. godine, kako god do 1998. godine, postojao je zatvoren rat između nacionalnih frakcija, izgledalo je kao da nema rata. I Milošević je rekao, "Pogledajte, pogledajte, Kosovo je potpuno tiho," dok je u realnosti on sprovodio fizičko i psihičko nasilje nad albanskim stanovništvom, pogotovu nad ženama i decom, svaki dan. Početak rata na frontu, gde je najveći otpor pružila OVK, i svi mi koji smo podržavali Oslobodilačku vojsku Kosova, mi smo čak razmišljali i da uzmemo i oružje, čak i u našim godinama, i da idemo da se borimo za slučaj Kosova, i za oslobođenje od neviđenog nasilja koje je sprovodio Miloševićev režim koji je počeo u Drenici 1998. godine. I ovde, i drugim delovima centra, u Prištini, izgledalo je kao da smo mi tihi, ali mi nismo bili. Jer je tamo počelo i najveći otpor je bio tamo. I desilo se šta se desilo Jašari porodici, i za nas to je bila velika briga da može isti da se desi i u drugim delovima Kosova. Tako da je Drenica počela da se prazni, okolina Peći takođe, ali uglavnom Drenica.

Ja sam iz Ulcinja, i otišla sam da posetim moju porodicu svakog leta. Ja sam inicirala stvaranje organizacije Anima, koju je vodila žena, veoma hrabra žena, i jaka žena, imala sam redovan i stalan kontakt sa njom, ona je bila Zifije Džoni Duraku. Tako da su oni počeli da stvaraju OVK, u vreme kada je rat zvanično počeo, protiv nejednakih snaga. Prvo su tu bili okupatori, dok su se OVK i njihovi redovi borili za oslobađanje. I mi, celo stanovništvo, su pozdravili OVK, i to je bila naša najveća želja, da ćemo biti oslobođeni, i to se desilo

na kraju. Tako da u Ulcilju, dok sam bila u kontaktu sa Anima, izbeglice su počele da se kreću ka Albaniji, i bili su raspoređeni u Ulcinju u Crnoj Gori. Tako da je stotine porodica pronašlo smeštaj u Ulcinju za tri meseca. Zilfije Džoni Duraku i ja, i doktorica Mejreme Beriša, ona je takođe bila iz Ulcinja, kao što sam bila i ja, ja sam živela na Kosovu godinama. Mejreme je bila takođe na Kosovu, tako da smo se nas tri povezale zajedno sa Fahri Bućinca, mi smo se angažovali oko pronalaženja smeštaja za izbeglice. Nismo prihvatili porodice koje su predvodili muškarci, mi smo mislili da muškarci treba da budu na frontu, tako da smo se mi fokusirali samo na smeštaj žena i dece. Neki muškarci su tvrdili da su oni aktivni u OVK redovima, neki su napustili svoje porodice, tako da smo mi radili sa ovim porodicama koje su predvodile žene.

Smestili smo stotine žena i dece u porodicama u Ulcinju koje su ih otvoreno dočekale punog srca. Onda kada su imigranti stigli, jer je bilo vreme odmora, i bilo je vreme kada inače imigranti dolaze, Ulcilj je imao mnogo imigranata u Americi, Kanadi, Australiji, i Evropi, oni su prišli našoj grupi kako bi pružili materijalnu pomoć, i ta materijalna pomoć je otišla za smeštaj dece, za odeću, i za hranu. Tako da za tri meseca, sa Grupom za obrazovanje veterana, Anima je smestila stotine dece i žena u Ulcinju. Ali bilo je potrebno... Znao da su Kosovari imali mnogo vila na gornjoj plaži, i sada su ove vile bile samo smeštaj za ljude, jer za neke druge, za nas, to nije bilo... U nekim delovima Kosova, na primer u Prištini, ništa se nije desilo. Nije bilo direktne borbe, srpske vojske i policije sa članovima OVK, i ljudi su se vraćali. Mi smo dali, Fahri i ja, jer smo i mi imali komšije za koje smo znali da imaju vile, dali smo naređenje, "Niko ne može da uzme ključeve za sebe. Svi ključevi treba da se daju odboru." Ja sam takođe bila u tom odboru, uključujući i Fahrija, Zili i Mejreme.

Svi su dali ključeve od svojih vila. Ja mogu da kažem da sam smestila deset porodica u mojoj vili, učitelja sa njegovom proširenom porodicom iz Komorana. U vili Muharem i Emine Gaši je bilo isto, i kod Sahit Lipa takođe, oni koji su bili najbliži naravno. Talat Gjinoli i svi oni su otvorili svoja vrata raseljenim ljudima iz Drenice. Tako da kada smo mi stigli, kada smo se vratili u vile, kuće-vile, i kada smo se vratili u Prištinu, ratni front je bio otvoren na Kosovu. Nismo imali ništa, prešli smo granicu sa Makedonijom, tako da smo se moja porodica i ja smo se preselili u Strugu sa mnogo drugih Kosovara. Takođe, Albanci iz Makedonije su nas dočekali otvorenih ruku, i mi smo veoma zahvalni za to što su uradili tokom rata na Kosovu.

To je bio horor šta su svako dete i svaka žena preživeli, put ka raseljavanju je bila jedna posebna užasavajuća priča. Mi smo očekivali da svaka patrola na koju smo naišli, mi smo mislili da će sve biti završeno za nas. Sreća u mojoj porodici je da sam ja preživela bez ikakvog... Prirodno, morali smo da platimo na svakom ulazu, morali smo da plaćamo novcem. Rado smo im davali novac, samo da bismo preživeli. Jedanput kada nas je policija zaustavila, rekao je, "Gde ste krenuli?"

Emine Beriša: Nadžije, na kraju, da li imate bilo kakve snove koje biste voleli da ostvarite u budućnosti?

Nadžije Bućinca: Da, osnivanje ove Fondacije je bio moj san. Prvi deo tog sna je ostvaren jer je fond osnovan, ali ja moram da se zahvalim donatorima, koji će imati dug život. Moj san je da, i uvek je bio, i ja ću pokušati da ga ostvarim još više, da naša Vlada i naše institucije budu pedeset-pedeset. Na pozicijama gde se donose odluke mi ćemo uvek imati žene, ali mi imamo samo trideset odsto prava u Skupštini, ali za mene to nije čak ni trideset odsto. Moj san je da naša Skupština ima pedeset-pedeset, isto kao što je u

Nemačkoj, znate da je Nemačka jaka zemlja, to je ekonomska lokomotiva Evrope, sa premijerkom Sismunt, to je bilo njeno ime, ona je uvela pedeset-pedeset žena u Nemačkom Parlamentu, i one su bile i Ministarke, takođe pedeset ukoliko mi uspemo da ih obrazujemo i na master studijama, da imamo doktorke nauka, čak i da pređemo ovih pedeset-pedeset, da napravimo još više.

Tako da to je moj san, da žene, devojke se obrazuju, da se obrazuju i da vode civilno društvo, što je faza, odskočna daska da se pomeri ka institucijama, tako da žene preuzmu ulogu u politici. Jer se ona premišlja, jer je priroda žene takva, ona se premišlja da preuzme korake u politici, za to je potrebno mnogo vremena, ali ja mislim da ćemo mi ispuniti naše intelektualne mogućnosti, jer mi imamo mnogo muškaraca intelektualaca, naučnika i umetnika, i sa njenom pomoći žena može da ostvari visoke pozicije donošenja odluka.

Ja sam srećna jer imam ženu Predsednicu, čak i na taj dan kada smo promovisali Fondaciju za obrazovanje devojaka para Bućinci, bila sam tako entuzijastična da primim predsednička priznanja za moje zasluge od žene Predsednice.

Emine Beriša: Gđo Nadžije, hvala vam puno, bila je velika cast za nas da ste podelili ovo vreme sa nama i ispričali nam različite priče, i mi vam se zahvaljujemo za vaš neumorni rad, i za vašu dobrodošlicu.

Nadžije Bućinca: Zadovoljstvo je bilo moje, jer nisam videla nijednog muškarca u timu, nego tri prelepe, mlade devojke, i vi ste se složile sa svakom rečju koju sam rekla, i vi ste se složile da je ovo istina; i to ja želim da ostvarim sa Fondacijom